

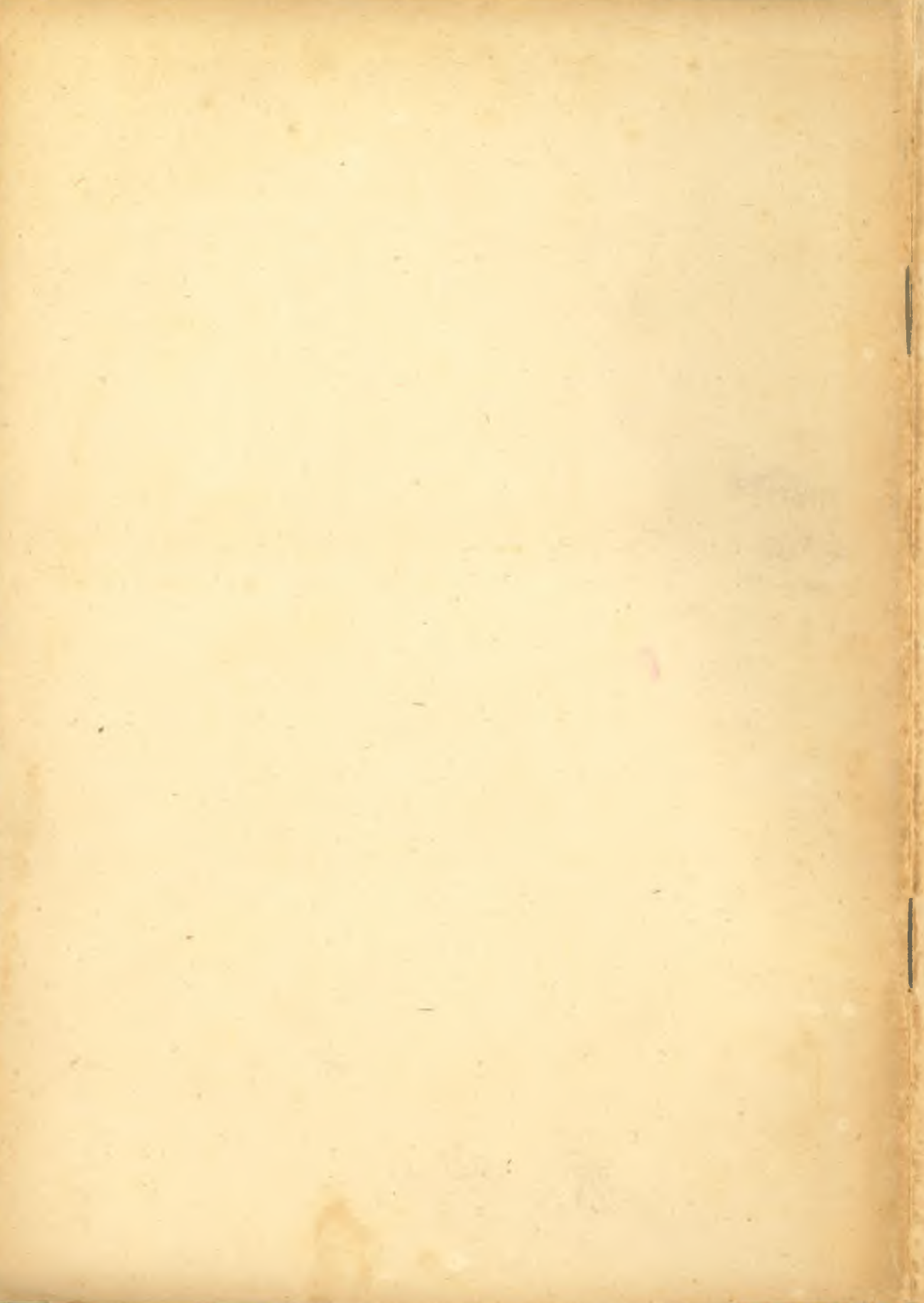
SVOBODA

MESEČNIK
SLOVENSKE KOROŠKE

LETNIK III

NOVEMBER-DECEMBER 1950

ŠTEV. 11-12

Popravek:

- 1.) Na strani 280 beri v naslovu namesto vojvod — vojvod**
- 2.) Na strani 305 beri v naslovu namesto Šivici — Švici**

Dr. Josip Sašelj:

Sto let avstrijske „zakonitosti“ proti nam

Današnji čas naravnost sili k razmišljanju. Vsi čutimo, da se nahajamo v nekem zatišju pred viharjem, vsak bi rad odgrnil zaveso pred nevarno bodočnostjo. Oglašajo se preroki in napovedovalci, seveda vsak po svojih željah! Pa zgodovina gre svojo pot, navadno ravno nasprotno takim željam visokih. Gotovo je za nas samo to, da se nahajamo na zgodovinski prelomnici, ko staro propada in se poraja novi red. Vedro gledamo v to bodočnost, kajti to je čas, ko vstajajo zatirani in potlačeni.

Na podobni prelomnici so se nahajali naši predniki pred sto leti. V burnem revolucionarnem letu 1848 je na vseh koncih in krajih pokala stara, prestara država fevdalne Avstrije; dvor Habsburgovcev je moral bežati iz upornega Dunaja v Innsbruck, v bližino in pod okrilje Radeckijeve armade, ki je krotila nemirne Lahe. Uporni so bili tudi Madžari pod vodstvom Lajoša Košuta, popolnoma so zavladali na svojem ozemlju. Nemci in Madžari so že tedaj stremeli nadvladati druge narodnosti vsak v svoji polovici, Slovani so se upravičeno bali te nadvlade. Že tedaj se je razgalila nevzdržnost Avstrije, v kateri je imel manjšinski narod Nemcev gospodujoč položaj nad devetimi drugimi narodnostmi. Madžari pa so se za podobno gospodujočo vlogo uspešno borili.

V oni sili in stiski je avstrijski cesar najprej razglasil aprilsko ustavo 1848, novemu ministrstvu pa naročil, da naj „soglasno z narodi ustvari na podlagi enakopravnega in nemotenega razvoja vseh narodnosti novo vez, v kateri bi Avstrija kot velika država nadalje obstojala“. V izvedbi tega naročila

se je s patentom od 4. marca 1849 ustanovil „splošni državni zakonik in vladni list“ v vseh deželnih jezikih tako, da naj bodo besedila raznih jezikov enako avtentična; paragraf 4 tega patenta je zapovedal, naj izhaja v vsaki kronovini tudi „Deželni zakonik in vladni list“ v deželnem jeziku s priloženim nemškimi prevodom. Državni zakonik pa je imel izhajati v sledečih izdajah: 1. nemški, 2. italijanski, 3. madžarski, 4. češki, 5. poljski, 6. rutenski, 7. slovenski, 8. srbsko-ilirski v cirilici, 9. srbo-ilirski v latinici, 10. romunski.

Res je potem novembra 1849 izšel prvi kos avstrijskega državnega zakonika v slovenskem jeziku (prevajalec Fran Miklošič), pozneje začetkom leta 1850 pa tudi „Deželni zakonik in vladni list za koroško kronovino“.

Slovenci smo bili s tem prvič pod Avstrijo priznani kot narod.

Odkar so Habsburgovci zatrli Ustoličenje na Gosposvetskem polju in potem skoraj pol tisočletja vladali „po božji milosti“, to je samovoljno in fevdalno, od tega časa jih je ljudstvo leta 1848 prvič zopet prisililo, da so v Ustavi slavnostno obljubili vladati po volji naroda ustavno in po zakonu, ne več fevdalno. S tem je bil za nas šele končan srednji vek. Začela se je nova doba, doba avstrijske zakonitosti.

Poglejmo nazaj na stoletno dobo te zakonitosti. Drugi narodi se takih pomembnih jubilejev spominjajo z radostjo in zadoščanjem. Kako mi? Marsikaj zanimivega si bomo pri tem priklicali v spomin.

Slovenci smo torej dobili na Koroškem

leta 1850 svoj uradni list, v katerem so se objavile postave, naredbe in ukazi v našem jeziku; imenoval se je „Deželni zakonik in vladni list za Koroško kronovino“. Ta list pa obsega v začetku (n. pr. v izdaji od 25. II. 1850) še razglase začasnega deželnega poglavarstva na Koroškem; kajti koroška kronovina tedaj pravno še ni obstojala! „Deželna ustava za koroško vojvodino“ je bila objavljena v tem listu šele v izdaji od 1. maja 1850 (kot cesarski patent pa z datumom od 30. XII. 1849).

Danes se toliko kriči in bobna o „Kärnten ungeteilt“, da marsikdo misli, ta „Kärnten“ obstoja že od pantiveka. V resnici pa je ta prav nova tvorba, stara čele sto let! Nemci se tega inihileia nekako sramujejo, čar zamolčali so ga, ni jim v čast!

Na častljivo, nad tisočletno preteklost gleda nazaj samo slovenski Korotan (Karan-tanija). Pod bavarsko (nemško) nadvlado so se meje tega Korotana (ki je prvotno obsegal vso Štajersko, Kranjsko in dele Tirola) zelo spreminjale in krčile, vendar pa je dežela v vsem srednjem veku bila na glasu kot čisto slovenska. Končno so Habsburgovci združili Štajersko, Koroško, Kranjsko in Goriško v upravno enoto „Innerösterreich“, navedene dežele so zgubile samostojnost. Pozneje so se iz južnih dežel tvorile ilirske province leta 1816 pa kraljestvo Ilirija z dvema gubernijama: za Primorje v Trstu, za Koroško in Kranjsko pa v Ljubljani.

Leta 1848 torej koroške vojvodine še ni bilo. Slovenci so tedaj zahtevali „Zedinjeno Slovenijo“ za vse slovenske dežele: kajti naravno bi bilo, da bi pri takratnem snovanju upravnih enot obveljalo narodnostno načelo, katerega so ravno Nemci nad vse poudarjali — seveda samo sebi v prid. V našem primeru pa jim to ni dišalo, oni bi zgubili nadvlado, zato so za Štajersko že leta 1848 dosegli avtonomijo. Koroška pa je ostala še pod gubernijem v Ljubljani.

Dne 2. decembra 1848 je bil v Olomucu (kamor je habsburški dvor po drugi revoluciji na Dunaju zbežal) proglašen mladi Franc Jožef I. kot „cesar avstrijski po milosti božji“. Reakcija je dvigala glavo! Dne 4. marca 1849 je bila oktroirana (nasilno uveljavljena) nova centralistična državna

ustava, v kateri pa še vedno ni bila našte-ta „kronovina Koroška“, ostala je v kraljevstvu Ilirija. Pa že 13. marca nato so Nemci nekako zakulisno od vlade dosegli zagotovilo, da kraljevina Ilirija ne bo oživotvorjena (v njej bi bilo preveč Slovencev!), da Koroška dobi avtonomijo.

Ugotavljajo torej, da je „Kronland Kärnten“, katerega ustava je bila objavljena 1. maja 1850, tudi za tedanje čase in razmere prav anahronistična (nesodobna) tvorba, ker je bila nacionalna ideja na pohodu. Nemci so s to tvorbo oživili kos srednjega veka sama za to, da bi obdržali nadvlado nad nami Slovenci. S tem „Kärnten“ so ustvarili past za nas Slovence.

Tako je torej naš veliki up o „Zedinjeni Sloveniji“ iz leta 1848 propadel. Isti habsburški dvor, katerega so Slovenci podprli v času nevarnosti in dvakratne revolucije na Dunaju, je bil zopet verolomen proti nam, kakor že prej v zgodovini, ko je zatrl Ustoličenje na Gosposvetsem polju.

Vsenemški valovi so se tedaj z vso besnostjo zaganjali proti Slovincem. Poslanec Rizzi je dne 3. julija 1848 v „Klagenfurter Zeitung“ zahteval, da morajo Slovenci kot narod zginiti zaradi nemškega mostu do Trsta; v Carintiji od 30. oktobra 1849 pa piše neki Karl Hock, da samo ena pot pelje k veličini Avstrije, to je: kolikor mogoče največja germanizacija.

Tako smo se torej mi koroški Slovenci z zvestobo Habsburgovcem vjeli v mišlovko „Kärnten“, v kateri še danes tičimo. Bridko se je tedaj leta 1849 pritoževal Andrej Einspieler: „Sovražniki Avstrije so bili tudi sovražniki Slovanov... Slovani so kri, imetje in čast žrtvovali za Avstrijo, za to pa so dobili vzdevke: Knechte der Kamarilla, blinde Werkzeuge der Reaktion, Räuberhorden, Henkersknechte...“.

Danes, po sto letih, zopet ugotavljamo, da smo koroški Slovenci take in podobne vzdevke od deželnega „Herrenvolka“, morali poslušati skoraj nepretrgoma. S tako mentaliteto so vladajoči krogi teh sto let v svojem „Kärnten“ nad nami gospodovali. Zastavljamo jim vprašanje: Ali je treba bilo tako? Ali ne bi bilo pametno, da bi bili že leta 1848 uredili Avstrijo federativno? Nemci bi dobili

svoje, drugi tudi, mi pa Zedinjeno Slovenijo! Zgodovina bi šla gotovo po mirnejših potih. Tako pa se je obrnila — proti Nemcem!

Pa vrnimo se nazaj v dobo pred sto leti.

Tedaj, leta 1849/50 je dvor še trepetal pred meščansko revolucijo. Zato se je nasljal na podeželje, na kmetske množice. Zato smo tudi na Koroškem dobili uradni list v našem jeziku.

Še malo poprej so uradni krogi (gubernij v Ljubljani, apelacijsko sodišče v Celovcu!) trdili: Slovenščina še ni zrela za uradovanje!

Kako smo se torej z našim jezikom postavili v „deželni zakonik in vladnemu listu za koroško kronovino“, ki je začel 25. februarja 1850 izhajati?

Upoštevali smo stanje naše književnosti (nahajali smo se v abecedni vojski), moramo reči, da so tedanji rodoljubi, na čelu z Antonom Janežičem, prav dostojno dokazali, da je slovenščina zrela za zakonodajo in uradovanje. Ginjeni listamo po tej debeli knjigi, v kateri čitamo tedanje postave, ukaze, naredbe, razglase itd. v našem jeziku, ki se še bori za strokovne izraze, ki pa je prav dobro razumljiv, dostikrat boljši, kakor nemško besedilo; za to trditev navajam primere:

Honoratioren - plemenitniki, Impfung - postavljanje osepnic, Rekruten - novinci, Konkurs - kant, Unternehmer - započetnik, Gala- und Campagne Uniform - svečana in vsedna uniforma, Kapitulation - Dauer von 8 Jahren - osemletni trpež vojaške službe, itd.

Za nas Korošce je oni jezik še posebno zanimiv in mil radi tega, ker prinaša dosti narečnih besed, tako: jispa (-soba), nihčir (-nikdo), petred rajnišev, letos, žlahta (sorodstvo), večja (-davek), olarija (-pivovarna) in tako dalje.

Najbolj specializirani strokovni izrazi (carinske tarife itd.) so se tolmačili v razumljivi slovenščini, včasih še nekako okorno, včasih pa prav sodobno. Prevajalci so se trudili podati tuje besede v vsem razumljivem jeziku: doslužnina (penzija), lekoslovec (-farmacevt), prizov (-predikat), pravdosrednik (-akvokat), oestro izpraševanje (rigoroz), pokorivno ravnanje (-disciplinsko po-

stopanje), zapovednija (-komanda), daljnokaz (-telegraf), čakovec (-kandidat) itd.

Naš jezik se je torej že tedaj pred sto leti izkazal na višku, postavil se je prav dostojno ob stran nemškemu, ki je imel mnogo-stoletno razvojno dobo pred našim. Jezik onih koroških zakonikov in vladnih listov, kolikor jih je izšlo, čaka še na podrobno raziskavo o tem, koliko smo ravno mi Korošci doprinesli k našemu strokovnemu izrazoslovju.

In vendar: vladajoči krogi so tudi to naše uradno glasilo po desetletnem obstoju zatrli. „Zakonik in vladni list“ za Koroško je izšel leta 1850 v debeli knjigi, leta 1851 in 1852 še debelejši, od 1853 do 1859 pa zmerom bolj medlo, samo kot „Deželno vladni list“. Od leta 1860 dalje pa je slovenščina zginila iz uradnega glasila v kronovini „Kärnten“.

Zakaj? Z vso paro so začeli vladajoči krogi v tem „Kärnten“ vladati na našo narodno smrt.

Andrej Einspieler je leta 1849 dokazoval: Na Koroškem je 120 far s 112.059 dušami, kjer se bogoslužje opravlja samo v slovenskem jeziku in še 6 far s 6.605 dušami, kjer se slovensko in nemško pridiguje; to ozemlje je mogoče popolnoma naravno razmejiti tako, da se 123 far prideli slovenskemu ozemlju, v katerih bi bilo nekaj pomembnih otokov: Pontabelj, Naborjet, Trbiž, Celovec, Velikovec, Labot — vsa okolica teh krajev pa je trdno slovenska.

Leta 1860 pa je isti navajal: Nemška Koroška šteje 221 župnij s 208.367 dušami slovenska Koroška pa 124 župnij s 118.909 dušami, mešanih (slovensko-nemških) je osem župnij z 9450 dušami; Koroška šteje torej 336.726 duš, od teh je več kot tretjina Slovencev.

Za vso to dobro tretjino prebivalstva od leta 1860 dalje ni bilo več uradnega glasila, ta dobra tretjina se je uradno zamolčevala, v „aktih“ ni obstojala! Pa ne samo to — ves deželni aparat v „Kronland Kärnten“ je nasilno delal na smrt slovenščine!

Ni se zatrl samo naš uradni list. Uradna germanizacija je zastavila svojo sekiro prav na naše korenine, na naše do leta 1860 s

toliko muko in požrtvovalnostjo zgrajeno narodno šolstvo. Slovenci smo bili zapostavljeni kulturno, gospodarsko, socialno...!

Pri tem pa so vse ustave (od aprilske 1848 počenši), cesarski patenti, državni osnovni zakoni (iz leta 1867 v razvpitem paragrafu 19) in tudi deželne ustave svečano in jasno proglašala in predpisovala, da smo Slovenci enakopravni, da je enakopraven tudi naš jezik itd.

Ta najvišja načela države je lahko pozeptal vsak uradnik z izgovorom: ni izvedbene naredbe!

Vzemimo samo en primer. Že leta 1850 je „Deželni zakonik in vladni list za Koroško“ prinesel na strani 332/33 „ukaz“, glasom karerega je po razpisu ministrstva pravosodja od 23. X. 1850 slovenski jezik v slovenskih krajih Koroške sodnijski jezik, v katerem se imajo zapisniki z zatoženimi in pričami praviloma spisati. Res se je tedaj pri sodnijah v naših krajih začelo uradovati v slovenščini. Pa že kako desetletje pozneje

naš jezik pri istih sodnijah (bei Gericht!) ni bil več „landesüblich“! Tako je mogel dekretirati kak sodnik! Isto slepomišenje je drugod uganjal kak glavar, poštar, nazadnje še kak železničar! Ni čuda, da smo ta „Kärnten“ že pred prvo svetovno vojno krstili kot „Wilajet“, v katerem predstavlja vsak nemški paša najvišji zakon!

Po sto letih avstrijske zakonitosti in ustavnosti ugotavljamo torej:

Vsi temeljni zakoni (ustave, patenti itd.) so od aprilske ustave 1848 dalje nam in našemu jeziku zagotavljali enakopravnost, vse postopanje oblastnikov v tem „Kärnten“, v katerega smo vjeti, pa od leta 1860 dalje bije v obraz onemu najvišjemu načelu! Vsa uprava je bila usmerjena na to, da zatre slovenščino ne samo javno, tudi v otroških ustih! To pa se je zgodilo — kakor tudi zapisanemu, torej nasilno in zahrbtno. Nobeno pravo pa ne prizna tako pridobljenih pravic. Naše zgube v tem obdobju zahtevamo nazaj. To zahtevo bomo vzdrževali do zadnjega!

Najstarejša oblika umeščanja koroških vojvod

Tolmačenje nekaterih navedb „Švabskega zrcala“ na podlagi narodopisja.

Podatke o umeščanju koroških vojvod nam podajajo trije viri. Ti so:

1. Otokarjeva Rimana kronika (Ottokars steirische Reimchronik),

2. Knjiga resničnih zgodb (Liber certarum historiarum) Opatja Janeza Vetrinskega in

3. Zbirka nemških pravnih določb, ki se imenujejo Schwabenspiegel (Švabsko zrcalo).

Vse druge knjige za opis ustoličenja ne pridejo v poštev, ker črpajo iz zgoraj navedenih virov.

Najstarejšo obliko ustoličenja nam podaja „Švabsko zrcalo“. Kakor se domneva je „Švabsko zrcalo“ napisal neznan duhovnik okoli leta 1275 v Augsburgu na podlagi „Saškega zrcala“ (Sachsenspie-

gel“), alemanskega in bavarskega ljudskega prava, frankovskih kapitulacij, pridig Bertolda Regensburškega in drugih virov. Akoravno se je ohranil „Schwabenspiegel“ v več ko sto rokopisih, imata odlomek o pravicah koroških vojvod samo dva in sicer rokopis, ki ga hrani vseučiliška knjižnica mesta Gießen pod številko 973 in drugi, ki je last švicarskega samostana St. Gallen pod številko 725. Glede starosti obeh dodatkov mnenja ne soglašajo. Najbrž spada gießenski dodatek v sredo 14. stoletja, šentgallenski pa v 15. stoletje. Tu podajam samo prevod gießen skega vrinka, ki se glasi:

„O koroškem vojvodu. Koroški vojvoda je lovski mojster rimske države in nikdo ga ne sme imeti, niti vzeti za vojvoda, ko

svobodni kmetje (dantsässen) v deželi. Ti ga vzamejo za gospodarja in nikdo drugi. To so svobodni kmetje dežele, ti izberejo iz svoje srede sodnika, ki se jim zdi najveljavnejši, naboljši in najmodrejši. Pri tem ne upoštevajo nobenega plemstva, marveč gledajo samo na poštenost. To storiijo pod prisego, ki so jo položili deželi in deželanom (landlütten). Tisti sodnik vpraša potem vse svobodnjake in vsakega posebej z ozirom na prisego, ali se jim zdi, da bo gospod in vojvoda deželi in deželanom koristen, dober in primeren. Če se tisti gospod in vojvoda deželi in deželanom koristen in dober zdi in jim je tudi dobrodošel in če se jim tišti, ki ga jim država ponuja in daje, dopade in če tudi večina svobodnjakov dežele reče, da se ji dopade in zdi dober, potem gredo na splošen sklep vsi, ubogi in bogati, in ga sprejmejo lepo in iskreno, kakor je po pravu v deželi navada. Oblečejo mu sivo suktnjo, opasajo ga z rdečim pasom in obesijo nanj veliko rdečo torbo, kakor je primerna za lovskega mojstra. Tu noter naj položi svoj sir, kruh in drugo brašno. Dobi tudi dobro okovan lovski rog z rdečim jermenom. Nato mu obujejo čevlje, ki so zvezani z rdečimi traki, mu dajo siv plašč in ga posadijo na konja (veltpfärit) ter ga peljejo k nekemu kamnu, ki leži med Glaneggom in hospitalom naše Gospe (Svete). Trikrat ga peljejo okoli tega kamna in vsi pojejo, mladi in stari in žene, svoj slovenski laissen. To je njihova slovenska pesem in vsi hvallijo tako Boga, svojega stvarnika, da je njim in deželi dal gospoda po njihovi volji in potem mu pripadejo vse njegove pravice, ki so čast in dostojanstvo, ki jih naj vojvoda in gospodar dežele primerno in po pravu ima in uživa. Če pride na dvor k rimskemu cesarju ali kralju, naj pride pred njega v isti obleki, in naj prinese seboj jelena in z njim naj sprejme svoj fevd. Če se je to zgodilo, potem ga ne sme nihče tožiti pred sodnikom dežele radi kake stvari ali krivde, ko slovenski mož. Ali preden je sprejel svoj fevd od države, ga lahko vsakdo toži. Če pa pozneje kdo drugi toži, ko slovenski mož, potem najmu reče, ako hoče - naj-

si je tisti bogat ali ubog - : Dobri gospod, ali dobri mož, ne razumem, kaj govoriš. S tem ga je odpravil po vsem pravu. To je pravica vojvode in gospoda v koroški deželi“.

V okviru tega spisa se bom oziral samo na tiste podatke gießenskega dodatka, ki jih je mogoče pojasniti na podlagi narodopisja. Ti pa so: 1. preoblačenje in uporaba rdeče barve, 2. ježa na konju in 3. trikratno obkroženje knežjega kamna. Prevod šentgallenskega vrinka tu ni potreben, ker se v navedenih točkah z gießenskim v splošnem ujema. Pri vsaki teh točk bom navedel tudi razlage nekaterih piscev, ki so o ustličenju koroških vojvod priobčil obširne razprave, in dodal k tem svoje mnenje.

1. Preoblačenje in uporaba rdeče barve.

Da so vojvoda preoblekli, poročata tudi druga dva vira, ki opisujeta ustoličenje koroških vojvod, namreč Otokarjeva Rimana kronika in Knjiga resničnih zgodb opata Janeza Vetrinjskega. Preoblečenje je bilo še v navadi leta 1286, ko je bil ustoličen Meinhard Tirolski in tudi leta 1335, ko je sprejel oblast prvi Habsburžan (Oton Veseli) iz rok vojvodskega kmeta. Domnevati smemo, da so preoblekli tudi Ernsta Železnega leta 1414, čeravno o tem ustoličenju, ki je bilo zadnje, nimamo natančnega opisa. Običaj preoblačenja se je ohranil prav do časa, ko je usoličevanje prenehalo, torej mnogo dalje, ko ježa na konju in trikratno obkroženje knežjega kamna, kar že leta 1286 ni bilo več v navadi.

Mnogi pisci so skušali pojasniti čudni predpis, da mora vojvoda, preden stopi pred knežji kamen, obleči kmečko obleko. To je bila raziskovalcem uganka; vsak jo je skušal rešiti na svoj način, ker vsi trije viri v tem pogledu molčijo. Izmed različnih razlag naj navedem samo nekatere.

Dr. Pavel Puntschart (Herzogs-einsetzung und Huldigung in Kärnten, Leipzig, 1899, 142) je mnenja, da se kaže v tem demokratični značaj obreda. V preprosti kmečki obleki prevzame vojvoda oblast in sprejme cerkveno posveče-

nje. Tako je postal ustoličeni vojvoda kmet, pravi „primus inter pares“ (prvi med enakimi) v demokratični kmečki državi. — Puntschartova razlaga velja za dobo, ko so zavladali v Karantaniji knezi nemške narodnosti in ko so ustoličenju pri knežjem kamnu dodali še cerkveno posvečenje v cerkvi Gospe svete. Mnenja je, da se je hotelo s preoblačenjem nekako zabrisati veliko stanovsko raz'ko med nemškim vojvodom in slovenskimi svobodnjaki. Prvotni pomen preoblačenja pa to ni. Peroblačenje je nastalo že v dobi, ko so bili Slovenci še pogani, ne pa šele takrat, ko so dobili nemške vojvode.

Dr. Emil Goldmann (Die Einführung der deutschen Herzogsgeschlechter in den slovenischen Stammesverband, Breslau, 1903, 3. d., 130 d.) je opozoril na veliko sličnost med slovenskim obredom in kronanjem indijskega kralja, kakor ga opisuje „rajasuja“. (Albr. Weber, Über den rayasuya. Abh. — d. Berl. Akad. d. Wiss., 1893) Sličnost z našim koroškim obredom je res velika. Tu upoštevam samo podatke glede obleke. Indijski kralj je moral po naročilu duhovnikov zamenjati svojo slavno obleko s platneno, nad katero je oblekel še sivo volneno in nad to še gornjo obleko. Po končanem zapletenem obredu je oddal kralj svoja oblačila duhovnikom. Čeprav je sličnost med obema obredoma zelo velika tudi še v drugem oziru, opozarja Goldmann na previdnost, ki je potrebna pri primerjanju našega obreda z indijskimi običaji, bajkami in pravnimi uredbami, ker ne vemo za gotovo, kateri običaji spadajo v staroindijski čas in kateri so poznejšega izvora. Zato tudi tega indijskega gradiva v svojih nadaljnjih raziskovanjih ne upošteva več, pripominja pa, da so prinesli Slovenci mnogo običajev, ki so jih izvajali pri umeščanju koroških vojvod, s seboj iz svoje pradomovine. Po Goldmanovem mnenju pomeni preoblačenje, da vojvoda izstopa iz kroga, ki mu je dotlej pripadal. S tem, da obleče kmečko obleko, izraža svojo voljo, da postane Slovenec. Lahko bi se reklo, vojvoda se prelevi z menjanjem obleke iz Nemca v Slovenca. V potrdilo svoje domneve na-

vaja Goldmann, da je moral v starem Rimu mladenič, preden je bil sprejet med odrasle, odložiti svoje oblačilo in ga zamenjati na svečan način z narodno obleko odraslih Rimljanov in tako tudi Indijec, ki se je moral pri tej priliki preobleči, svojo obleko pa izročiti duhovniku. Proti Puntschartu pa poudarja Goldmann, da se preoblečenje ni izvedlo radi tega, da bi se zadostilo neki demokratični misli, temveč je pomenilo, da je postal vojvoda Slovenec.

K temu pripomnim: Ko je ljudstvu po pokristjanjenju na pravi pomen preoblačenja pozabilo, je nastala nova razlaga tega običaja, da se hoče namreč s preoblačenjem vojvode v kmečko obleko predočiti njegov sprejem v slovensko narodno skupnost. Kako pa se je to tolmačenje razvilo iz prvotnega pomena preoblačenja, pa Puntschart in Goldmann nista mogla prikazati, ker pravega pomena preoblačenja nista poznala. Goldmann seveda pretirava, če pravi, da se je hotel nemški vojvoda s preoblačenjem preleviti v Slovenca. S tem se namreč prav nič ne ujema opomba šentgallenskega vrinka — ki se v tej točki razlikuje od gießenskega — da se je vojvoda, če je hotel, lahko odkrižal vsakega tožnika, ki ni govoril nemško, z besedami: „Ich verstoun diner sprach nitt!“ (Ne razumem tvojega jezika!)

Dr. Georg Graber (Der Eintritt des Herzogs von Kärnten am Fürstenstein zu Karnburg, Akad. d. Wiss. in Wien, 190 zv., 1919, 33 d.) dokazuje iz različnih mest srednjeveških kronik in knjig, da je obleka koroškega vojvoda siva kmečka noša, obleka iz sive volne z naravno sivo barvo. Ali to ni slovenska narodna noša, pravi Graber, temveč noša, ki je bila navadna v nemški državi in ki temelji po srednjeveški tradiciji na odredbi Karla Velikega. Pred koncem srednjega veka se sploh ne more govoriti o narodni noši v našem smislu. Pri običajih na Gosposvetskem polju ni bilo odločilno, da je bila obleka vojvodova narodna, ampak samo in izključno, da je bila kmečka“. Graber nadaljuje, da „Schwabenspiegel“ in Otokarjeva kronika podajata skoro natančen opis noše, ki jo opi-

suje tudi Janez Vetrinjski, četudi ne tako podrobno. Iz tega sklepa Graber, da je pisateljem in sodobnikom že manjkala živa prestava noši. Iz preizkave noše kos za kosom, pravi Graber, se je pokazalo s popolno gotovostjo, da je bila ta stanovska noša že stoletja izven rabe, bila je kmečka noša rimsko-nemške države Karla Velikega in spomin na to nošo se je v ustni in pismeni tradiciji le ohranil v zvezi s čudnimi ceremonijami pri knežjem kamnu. — K temu pripomnim to: Iz poročila „Švabskega zrcala“, ki navaja le sivo suknjo in siv plašč, čevlje z rdečimi trakovi, lovsko torbo in rog, ne sledi, da taka noša že stoletja ni bila v rabi. Z Graberjevo trditvijo, da bi bila to nemška kmečka noša, ne soglaša dostavek šentgallenskega vrinka, da posade vojvodu siv slovenski klobuk na glavo. Ali je imel nemško obleko in slovenski klobuk? Kar se tiče Otokarja, je znano, da ni bil pri nobenem ustoličenju osebno navzoč; opisal je pač kmečko nošo po raznih poročilih, sicer pa pravi tudi on, da so ravno take dobre klobuke še pred kratkim nosili na Koroškem. Janez Vetrinjski, ki se je ustoličenja 1935 osebno udeležil, pa izrečno pove, da je bil vojvoda tako oblečen, kakor vojvodski kmet. Ali je tudi vojvodski kmet imel obleko na sebi, ki že stoletja ni bila več v rabi? Vidimo torej, da ta Graberjeva trditev ne drži. Sive volnene ali rašaste obleke nosijo Slovenci še dandanes na Koroškem, posebno kmetje v goratih krajih. Kmet je pač nosil takrat tako obleko, kakršno si je sam napravil. Navedeni viri noše se ne opisujejo zato tako natančno, kar je bila baje že stoletja izven rabe, ampak zato, ker je imela svoje posebnosti, po katerih se je, kakor je tudi umevno, razlikovala od noše kakega švabskega ali saškega kmeta. S prepričanjem lahko trdimo, da je bila obleka, v katero so vojvoda preoblekli, narodna noša slovenskega kmeta — svobodnjaka. Možno je, da so bili vmes tudi hrvaški svobodnjaki. — Prvotni pomen menjavanja obleke je pa Graber pravilno razložil. (Einratt, 36). K tej točki pove

po Gennepu (Les rites de passage, Paris, 1909) in dr., da je menjevanje obleke prehodni običaj, ki spremlja povsod prehod v nove razmere. „Pravzaprav je obrambni običaj, kakor zagrnitev neveste, preoblačenje porodnice in kakor običaj, da se priveže živalim krinke in jih tako skrrije pred hudobnimi duhovi. Prvočino ima maskiranje in preoblačenje namen, skriti se pred hudobnimi demoni, ki človeka posebno v važnih razdobjih njegovega življenja ogrožajo. Zato oblečejo bolnih dečkom dekliška oblačila, porodnici obleko njenega moža, da bi tako prekanili sovražne moči. Zato se mora novi vladar, ko nastopi svojo službo, obleči v kmečko obleko. Vojvoda se pokaže nevarnim duhovom kot preprost mož iz naroda in jih tako prekanj, da mu ne morejo škodovati“. — Iz gornjih navedb ne izvaja Graber zaključkov, ki bi jih človek pričakoval. Pojavi se namreč vprašanje, kdaj je nastal običaj preoblačenja pri ustoličenju. Kakor trikratno obkroženje knežjega kamna, prižiganje grmad, pitje vode itd., spada tudi preoblačenje k tistim poganskoverskim običajem, ki so jih Slovenci že v času svoje samostojnosti izvajali. Že slovenski knez se je pri ustoličenju preoblekel, da ga hudobni duhovi ne spoznajo, in tako je zaradi konzervativnosti ljudstva, ki se je trdno držalo svojih starih šeg in navad, tudi ostalo, ko je mesto slovenskega kneza stopil nemški grof ali vojvoda. Nemci niso prinesli običaja preoblačenja s seboj v koroško deželo, temveč so ga prevzeli od Slovencev, ugodili so zahtevi ali želji ljudstva tem raje, ker se je po pokristjanjenju že pozabilo na prvotni pomen preoblačenja, ki je zadobilo pomen sprejema vojvode v slovensko narodno skupnost.

„Švabsko zrcalo“ in opat Janez Vetrinjski omenjata, da je bil koroški vojvoda državni lovski mojster. Tudi Otokar poroča, da mora vojvoda spremljati cesarja, če hoče na Koroškem na lov. Zato so nekateri pisci napačnega mnenja, da je bila obleka, ki jo je nosil koroški vojvoda pri ustoličenju, noša državnega lovskega mošta. Graber (Einratt, 129) trdi, da je bil prvi državni lov-

ski mojster na Koroškem grof Helmwin, ki je vršil prej službo lovskega mojstra, in sprejel leta 828 od Ludvika Nemškega grofovsko dostojanstvo na Koroškem. To trditev, ki nima zgodovinske podlage, sta ovrgla Tangl in Rauch. Dr. August Jaksch (Geschichte von Kärnten, III, 111) pravi, da se glede državnih služb, ki so jih izvrševali koroški vojvodi, najprej omenja leta 983 pri cesarju Otonu III, vojvoda Henrik kot nosilec jedil in vojvoda Adalbero leta 1027 pri cesarju Konradu II. kot nosilec meča. Potem pa je moral dobiti koroški vojvoda — ni znano kdaj — dostojanstvo državnega lovskega mojstra, najbrž še ne v karolinškem času. Kakor se poroča leta 1256, je že vojvoda Bernhard nastopil na cesarskem dvoru v kmečki obleki. Jaksch meni, da je bila to noša državnega lovskega mojstra, ki so jo v opisih večkrat označili za kmečko nošo.

Na drug način skuša preoblačenje koroškega vojvoda pojasniti Arthur Haberlandt (Volkskundliche Bemerkungen zum Brauch und Herkommen der Herzogsetzung in Kärnten, Südostd. Forschungen, München, 1937, 244 d.) Haberlandt opozarja na preoblačenje, ki je bilo v navadi pri nastopu novega škofa v Würzburgu. Ko je prijezdil do mestnih vrat, je zamenjal svoje knežje oblačilo s slabo, sivo suktnjo, opasal se je z vrvjo in šel ponižno bos in gologav v cerkev. To ceremonijo primerja Haberlandt z obredom pri knežjem kamnu, češ tudi vojvoda se je hotel ponižati, ko se je preoblekel v kmečko obleko.

To razlago je ovrgel Karl Rauch (Die Kärntner Herzogsetzung nach alemannischen Handschriften, Festschrift Adolf Zycha, Weimar, 1941, 192 d.), ki je zavzel k temu vprašanju to stališče: Vojvodova obleka po opisih virov ni bila obleka državnega lovskega mojstra. Ostra ločitev stanov, ki se je razvila po 11. stoletju, se je posebno izražala v noši. Natančno je bilo določeno, kako se sme oblačiti kmet, kako plemič. Teh določb se je moral kmet strogo držati, ako ni hotel izgubiti svojih stanovskih pravic, Za kmečka oblačila je bila določena siva bar-

va, plemiči pa so se postavljali v pestrih, živobarvnih oblekah. Tudi se ne sme misliti, pravi Rauch, da je bila vojvodova obleka kaka kombinirana noša za kmeta in lovskega mojstra. Mešanje različnih tip je bilo srednjemu veku tuje. Obleka ki jo viri opisujejo, je bila v deželi udomačena noša, s slovenskimi dodatki. K tem spada posebno torba, kajti še v poznejšem času so bile take torbe za slovenskega kmeta naravnost značilne, ker njegova obleka ni imela žepov. Koroškega vojvodo so hoteli z zavestjo prikazati kot slovenskega kmeta. (Op. str. 194). Tako preoblačenje, pravi Rauch, ni nič nenavadnega. Kakor koroški vojvoda je oblekel tudi Oton Veliki pri kronanju frankovsko obleko, kar se ne more smatrati za akt ponižanja ali za sredstvo za varanje demonov. S preoblačenjem se hoče poudariti pripadnost k določeni osebi ali ljudski skupnosti. Rauch je ovrgel tudi Graberjevo trditev, da je bila ceremonija pri knežjem kamnu navaden prijezd (Einritt), ne pa ustoličenje. V razpravi „Schwabenspiegel und Einritt (!) am Fürstenstein“ (Car. I, 1942, 181 d.) je Graber odgovoril na to. Najprej ugotavlja, da spadata klobuk in plašč vedno skupaj, bodisi kot simbol oblasti, ali pa kot znamenje podeljenega dostojanstva. Trdovratno se še vedno drži svojega mnenja, da je opisana kmečka obleka stara noša, kakor je bila v navadi v času Karla Velikega. O tem, pravi Graber, je vsako nadaljnje razmotrivanje nepotrebno, ker o kakem slovenskem vplivu ni govora, najmanj kar se tiče torbe.

Zato navajam še Hugelmanovo mnenje. Karl Gottfried Hugelman (Die Rechtsstellung der Slowenen in Kärnten, Festschrift Adolf Zycha, Weimar, 1941, 249, 253,) zavrača razlago Goldmannovo, da ceremonija pri knežjem kamnu ni imela državnopravnega pomena, Graberjevo, da je bil to samo navaden prijezd (Einritt), Jakschevo, da je bil verski izpit, in Riedlerjevo, ki je trdil, (Car. I, 1934, 1 d.), da obred ni nič drugega, ko brepomemben sprejem. K preoblačenju pripominja, da poročajo tudi o češkem in poljskem kralju in celo o turškem sulta-

nu, da so nosili o priliki umeščenja kmečko obleko. Tudi na Norveškem je pri umeščanju nastopil kmet, kar je poročal že Konrad Maurer (Altnorwegisches Staatsrecht und Gerichtswesen, 1907). Hugelmann sodi, da ima ceremonija ustoličenja stare pravne simbole, ki v celoti niso specifično nemški, a tudi ne specifično slovanski, ker jih poznajo tudi drugi narodi. Njegovo mnenje izražajo te točke:

1. Dejanje pri knežjem kamnu je velikega državnopravnega pomena in je v bistvu ustoličenje (Herzogeinsetzung), ki je mogoče zvezano z akceptacijo vojvode (Herzogannahme).

2. Pri tem važnem državnopravnem aktu so bili udeleženi — vsaj še v prvi polovici 14. stoletja — slovanski kmetje vojvodine Koroške, najsi so bili Hrvati ali Slovenci.

3. V okviru ceremonije so prav gotovo v obleki in v običajih, ki so v zvezi s pravno simboliko, z zavestjo upoštevali slovensko narodno bitnost.

Rauch in Hugelmann torej izvajata, da so koroškega vojvodo preoblekli v noš slovenskega kmeta, o čemer slovenski avtorji itak niso dvomili.

Sedaj se pojavi vprašanje, ali poznajo Slovani in posebej Slovenci še druge primere preoblačenja z namenom, da varajo zločeste duhove. Nekaj jih bom navedel: Dimitrij Zelenin (Russische Volkskunde, Berlin und Leipzig, 1927, 355, 388) poroča: K slavnosti pri porokah in v božičnem času spadajo preoblačenja, katerih tajni pomen je ljudstvo že pozabilo. V teh običajih je videti sredstvo, s katerim varajo ljudje hudobne moči, da človeka ne bi mogle spoznati... Beseda „svjatošnik“ (svat) ima pri severnih Velikorusih pomen preoblečenega človeka. Zelenin je zapisal ta lepi primer: Človek, ki je v gozdu zašel, mora obleko in perilo menjati in svoje čevlje iz ličja na nepravno nogo obuti, potem lahko najde pot iz gozda, ker tako se napravi podobnega gozdnemu duhu, ki pokrije z levo stranjo suknje desno stran in ne narobe, kakor delajo to ljudje, in ki ima tudi čevlje na

nepravih nogah. Valvasor (Ehre II, 294) pa navaja ta primer: Ko so peljali pri Uskokih nevesto v cerkev, je imela obraz pokrit z gostim pajčolanom. Valvasor se prvotnega pomena ni zavedal več, ker pravi, da se je to zgodilo, da ne bi našla poti domov k staršem, če bi zapustila moža. Po dr. Edmundu Schneweisu (Grundriß des Volksglaubens und Volksbrauches der Serbokroaten, Celje, 1935) je po današnjem stanju raziskovanj gotovo, da so bili poganski Slovani pred pokristjanjenjem še na stopnji oboževanja demonov. Snubači, ki pridejo v hišo, se radi izdajo za lovce, pastirje ali trgovce, kar se godi radi varanja demonov (83,86). Dr. Jos. Malomenja (Slov. mitološke starine, Glasnik muz. dr. Sl., 1940 27), da poznajo Slovenci duhove nižje vrste. „Te so odganjali... tudi na ta način, da so si nadevali živalske in druge maske, da bi jih nečisti in nenaklonjeni duh ne spoznal in bi jim ne mogel škodovati. Odtod tudi navada, da sta bila nekod ženin in nevesta enako oblečena kakor drug in družica, da je bil na Tolminskem red svatov na poti v cerkev drugačen kakor pri poroki, od katere so se vračali med krikom in vikom... vse to, da bi prevarali zlobne duhove in jim zmežali sled“.

Boris Orel (Slovenski ljudski običaji, v Ložarjevem Narodopisju Slovenec, 1944, 279, 289) poroča, da morata na Dolenjskem in v Beli Krajini ženin in nevesta v času oklicev kaj narobe ali zavihano obleči, da ja razni zli duhovi ne bi spoznali in jima škodovali. Po starih običajih, piše Orel, morajo biti ženin, nevesta, drug in družica vsi enako oblečeni ter tako med seboi nomežani, da gre nevesta z drugom, ženin pa z družico. S tem hočejo prestrepti zle sile, ki tako ne vedo, kdo izmed njih je ženin in kdo nevesta. — Takih starih običajev, tudi pravnih, so se Slovenci vedno trdovratno držali. Orel (istotam, 218 d.) opozarja na nekatere Valvasorjeve opombe, ki je pisal: Kmet se težje loči od običaja, kot prirasla goba od debla... Kmetje se svojih starih običajev nikakor ne puste odpraviti, marveč bi prišlo prej do upora. V

zvezi s krajskimi Hrvati pa pravi Valvasor: Preprosti človek si da rajši iztrgati nekaj zob kot svoje stare šege. — Po teh Valvasorjevih besedah se ne bomo čudili, da se je ustoličenje pri knežjem kamnu kljub izgubi slovenske samobitnosti in popolnoma spremenjenih razmer obdržalo do leta 1414.

Na podlagi navedenega gradiva pride mo do prepričanja, da je moralo biti preoblačenje že takrat v navadi, ko so izvolili slovenski svobodnjaki enega iz svoje srede za kneza, torej v poganski dobi. Pomen je mogel biti prvotno le ta, da ga ubranijo vpliva škodljivih demonov. Preoblačenje je torej že od vsega začetka spadalo k tisti skupini običajev, ki so jih morali pri vsakem umeščanju upoštevati, in tako je tudi ostalo, ko je stopil tujec na mesto narodnega kneza. Kakor so preoblekli svojega domačega kneza, tako tudi tujca, ker po stari, vkoreninjeni tradiciji se na tem važnem običaju ni smelo nič spremeniti. Da bi se bilo preoblačenje šele začelo, ko so sprejeli pri knežjem kamnu nemškega vojvoda, je po mojem mnenju izključno, ker imajo tudi drugi elementi običaja n. pr. trikratno obkrožanje, prižiganje grmad itd. svoji izvor v poganski dobi. Vsi ti elementi izvirajo iz poganško-verskih nazorov. Že v poganski dobi je bila navada, da je moral knez zamenjati pri ustoličenju svojo obleko. Ko je prišel med Slovence kot vojvoda nemški plemenitaš, je moralo nastati naziranje, da morajo tudi njega preobleči in sicer v kmečko obleko. Tudi po pokristjanjenju se torej radi konservativnosti kmečkega ljudstva ni smelo preoblačenje opustiti, pač pa se je spremenila razlaga pomena tega običaja. Takrat je dobilo preoblačenje pomen sprejema v slovensko narodno skupnost. Obe glavni razlagi tega običaja sta pravilni, vsaka velja za svojo dobo.

Ko so koroškega vojvodo pred ustoličenjem preoblekli, da ga zavarujejo pri tem važnem dejanju pred vplivi hudobnih sil, so mu še obuli čevlje z rdečimi traki (po Otokarjevem poročilu rdeče čevlje), opasali so ga z rdečim pasom in mu obe-

sili na pas rdečo torbo. Dobil je tudi lovski rog z rdečim jermenom. Rdeča barva ima svoj poseben pomen še danes. O prvotnem pomenu nas poučijo Schneeweisovi primeri (Grundriß 64, 96 d., 1222): Otrošnici privežejo rdečo nit okoli vrata ali roke, da jo zavarujejo pred hudobnimi demoni. Ker je mladi par med poroko najbolj izpostavljen škodljivim vplivom, so potrebni posebni varovalni ukrepi. Kakor se nevestina obleka v posameznih krajih razlikuje, vendar rdeča barva še sedaj povsod prevladuje, ali je bilo tako vsaj prej. To velja posebno za pajčolan, pa tudi za plašč, pas, trake v laseh in za čevlje. Rdeča barva je barva krvi in ima velik pomen pri zavračanju zlih duhov. V Devdeliji pošlje nevesta pred poroko v cerkev ruto, ki je bila v prejšnjih časih rdeča, da jo ima duhovnik med božjo službo pri sebi. Če je kdo umrl, položijo na mrtvaški oder rdečo nit v obliki venca ali križa, da zabranijo dostop demonom. Povsod je še navada, da mrtvecu zavežejo roke in noge z rdečo nitjo, samo otrokom ne, ker ti nimajo grehov. S tem se hoče zavarovati sorodnike pred škodljivimi vplivi, ki izhajajo od mrtveca samega.

Primerov uporabe rdeče barve pri južnih Slovanih je še mnogo. Naj jih navedem iz bogatega gradiva samo nekaj, ki se tičejo Koroške in ki sta jih priobčila Waizer in Francisci (Öst.-ung. Mon., Kärnten 101, 123, 128). Na sveti večer pogrnejo v Gor. Rožu in v Žabnici Slovenci mizo s slovenskim namiznim prtom. Prt je bel in obrobljen s čipkami, ki imajo rdeče in bele proge. Po sredi ima širok rdeč pas. Na ta prt postavijo „mižnjak“, božični kruh. Krstni boter da pri Slovincih otroku srajco z rdečimi čipkami. Pri Slovincih na Zilji prihajajo k ženitovanju fantje na konjih, včasih jih je do trideset. Težki konji so okrašeni z rdečimi traki. Na čelu jezdi zastavonoša z ženinom. Zastavonoša ima rdečo zastavico, ki je do konca ženitovanja ne sme dati iz rok. Na koncu ženitovanijske slavnosti zapojejo svatje pesem s spremljevanjem godbe in podajajo tisto zastavico iz

roke v roko. Waizer in Franzisci nista poznala obrambnega pomena rdeče barve.

Tako vidimo, da so pri ustoličenju z uporabo rdeče barve hoteli še ojačiti in podpreti dozdevni vpliv preoblačenja. Ravno uporaba rdeče barve potrjuje mnenje, da izvira preoblačenje iz poganske dobe naših prednikov, ker spada uporaba rdečih predmetov k istemu sklopu poganskih vraž kakor trikratno obkroževanje, prižiganje grmad itd. Primere preoblačenja in uporabe rdeče barve najdemo seveda tudi pri drugih indoevropskih narodih, ker spadajo k tistemu narodopisnemu gradivu, ki so ga prinesli ti narodi s seboj iz svoje pradomovine. Kakor je dokazano, so se pa takih šeg in navad mnogo bolj trdno držali slovanski narodi kot pa Nemci in ni nobenega povoda, da vidimo v uporabi rdeče barve nekaj tujegega, morda nekaj — langobardskega. Po Graberjevem mnenju namreč so rdeči traki na čevljih koroškega vojvoda po vsej verjetnosti posneti po langobardski noši. V langobardski Ziljski dolini, pravi Graber, se je prav lahko ohranila rdeča vezava dolgih belih hlač. Potem pa je mogoče gießenski rokopis povzročil, da so prenesli rdečo barvo na oznake lovskega mojstra. (Car. I, 1942, 181) — Po Paulu Diakonu (Hist. Lang. IV, 38) so res imeli Langobardi nekaj časa spodnjo Ziljsko dolino od Šmohorja do Megvarij v posesti. Zasedba je trajala približno od leta 626 do 738. To nam potrjujejo, kakor piše Jaksch (Gesch. von Kärnten I, 88), langobardske izkopavine na pokopališču v Šmohorju in ime patrona cerkve, ki jo je zasul potres leta 1348. Patron tiste cerkve je bil namreč sv. Janez Krstnik, ki je bil stari zaščitnik langobardskih cerkva, n. pr. glavnega langobardskega svetišča v Monzi. — Kar se Graberjeve domneve tiče, ni treba misliti, da so uporabo rdeče barve na raznih oblačilih itd. prevzeli Slovani od Langobardov. Če so, kakor smo videli pri vseh južnih Slovanih razširjene vraže, da rdeča barva obvaruje človeka zločestih demonov, potem smemo pač sklepati, da so take nazore dobili koroški Slovenci po isti poti, kakor vsi drugi južni Slovani.

Tudi uporaba rdeče barve spada kakor preoblačenje, prižiganje grmad in trikratno obkroževanje k tistim prastarim domačim običajem, ki so jih Slovenci že poznali, preden so sploh prišli v kak stik z Langobardi. To so pristni domači običaji, ki so bili že od nekdaj trdno povezani z mišljenjem in nazori slovenskega ljudstva v Karantaniji.

2. Je ž a n a k o n j u.

Oba vrinka „Švabskega zrcala“ poročata, da so posadili svobodni kmetje koroškega vojvoda na konja (veltfærit) in ga vedli nato trikrat okoli knežjega kamna. O t o k a r pravi v svoji kroniki, ki jo je začel spisovati po letu 1305: Z eno roko mora brhki junak (koroški vojvoda) vesti šarastega bika, z drugo pa konja (veltpfert), ki mora imeti bele in črne lise. Dalje poroča, da dobi konja in bika vojvodski kmet, ko je odstopil knežji kamen vojvodi. Po opisu Janeza V e t r i n j s k e g a drži vojvodski kmet, ki na knežjem kamnu sede pričakuje vodvodo, z eno roko marogastega bika na povodcu, z drugo pa kobilo iste barve. Obe živali dobi vojvodski kmet kot odškodnino, ker je odstopil vojvodu knežji kamen. Šaraste živali, pravi Janez Vetrinjski, pomenijo prebivalce dežele, ki se razlikujejo po običajih; s takimi živalmi obdelujejo sicer rodovitno zemljo, kar jim pa povzroča mnogo naporov.

Podatke o konju in biku tolmačijo razlagalci v skladu s svojimi teorijami. Da čujemo najprej P u n t s c h a r t a (Herzogseinsetzung, 133, 233): Vojvoda ne pripelje lepih živali s seboj, ampak take, katerim se požnajo naporu poljskega dela. Barva teh živali kaže na starost običaja, kakor je dognal že Jakob Grimm. Navzočnost konja in bika izraža simbolično pravico do pašnikov, ki so si jo morali kmetje šele izbojevati od pastirskega plemstva (županov). — Mnenje Puntchartovo, da so bile živali že izrabljene od trdega dela, sloni na napačnem razumevanju izraza „veltpfert“, ki ne pomeni konja, ki je moral že mnogo delati na polju. S c h ö n b a c h je dokazal (Mitt. d. Inst. für ö. Geschichte, 20 zv., 522), da je „veltpfert“ konj, ki sploh še ni bil

vprežen in rabljen za delo, ker je bil vedno le na paši. Napačni so seveda tudi Puntchartovi zaključki, ki temeljijo na domnevi delitve kanatanskega ljudstva v dva sloja, v poljedelce in pastirje, in da izraža navzočnost konja in bika pravico do pašnikov, kar je ovrigel dr. Alf. Dopsch. Pri tem je podal Dopsch svojo razlago običaja, ki pa tudi ne zadovoljuje, ko pravi: Koroški knez je kmet in kot tak nastopa pred knežjim kamnom. Obe živali ga ne označujeta kot župana po kmečki milosti, temveč kot kmečkega živinorejca. (Die ältere Sozialu. Wirtschaftsverfassung der Alpenslawen, Weimar, 1909, 140).

Bistvo stvari pa je zadel po mojem mnenju Goldmann (Einführung, 73 d.), ki pravi: Da mora vojvoda pripeljati s seboj marogastega bika in lisasto kobilico, je v zvezi z ritualnimi predpisi, ker igrajo marogaste živali v verstvu in pripovedkah indoevropskih plemen veliko vlogo. Kar se tiče Slovanov, srečamo v pripovedkah indoevropskih plemen čudotvorno, marogasto kravo, ki človeku pomaga. Konj kraljeviča Marka je šarec, kakor tudi junaški konj Rakš iranske pripovedke (79). Tudi nemške stare zbirke pravnih predpisov omenjajo, da mora biti žival, ki jo dobi gosposka, dvobarvna, kar kaže na stare žrtvene predpise. To potrjuje tudi navedba, da se je kobila doslej samo pasla in še ni bila rabljena za nobeno delo. Taka zahteva je v neposredni zvezi z mnogimi indoevropskimi ritualnimi predpisi. Pri Grkih ni smela žrtvena žival služiti človeku ali se rabiti za plemo (83). Pri Rimljanih je bila najvažnejša žrtvena žival mlad, ravno s paše prignan bik, ki še ni bil rabljen za delo. Germani so, kakor poroča Tacit, gojili v svetih gajih konje, ki nikoli in nikjer niso smeli opravljati človeku namenjenega dela. Take živali so imele dar prerokovanja in posluževali so se jih pri sakralnih aktih. Na te in slične primere opira Goldmann svoj zaključek, da je bil tudi običaj, v katerem nastopa „veltphert“, prvotno sakralnega značaja.

Goldmanovo razlago potrjujejo tudi primeri, ki jih podajam iz slovenskega na-

rodopisja: Na otoku Rujani, kjer je bilo svetišče Svantevita, so imeli velikega belca, na katerem je smel le veliki duhovnik jahati. Samo on ga je smel krmiti in mu streči. Rujanci so bili mnenja, da Svantevit na konju sedeč preganja svoje sovražnike. Konjem so pripisovali vedeževalni dar. Če so se pripravljali na boj, je pomenilo srečo, če je konj stopil na kako določeno mesto z desno nogo, če pa z levo, niso smeli pričakovati uspeha. Tako je bilo tudi v Sčečinu, kjer je bilo svetišče Triglava. V tem mestu so imeli vranca. Na tla so položili devet dolgih drogov in svečenik je peljal konja trikrat preko njih. Če se konj določenega droga ni dotaknil, je pomenilo srečo, sicer pa ni bilo varno, podajati se na lov ali na plenjenje. Slične običaje so imeli tudi Slovani na Poljskem, Češkem in Moravskem. (Valvasor, Ehre II, 380). — Pri Rusih peljejo konja preko jarma. Če se dotakne lesa in posebno na njem pritrjenega kolubarja, potem n. pr. se bo deklica poročilo. „V običajih, v katerih nastopajo živali, moramo večinoma videti sledove krvavih žrtvovanj“. (Dimitrij Zelenin, Russ. Volkskunde, 379).

Dobro podprta je torej domneva, da sta služila konj in bik, ki sta morala imeti bele in črne lise, prvotno sakralnim in šele pozneje profanim namenom. Ko je krščanska vera tako žrtvovanje in prerokovanje prepovedala in odpravila, se kljub temu ljudstvu ni zdelo prav, če ni bilo pri slavnost ustoličenja ne konja, ne bika. Po starem običaju sta spadali živali k obredu. Ostalo je torej pri tem ali prisotnost živali je dobila drug pomen. Ko se niso več zavedali prvotnega pomena, namreč da je služil konj vedeževanju, bik pa žrtvovanju, je nastalo naziranje, da sta konj in bik namenjena vojvodskemu kmetu kot odškodnina za prepustitev knežjega kamna. Ljudstvo se je spominjalo na vse važne elemente ceremonije in v svoji konservativnosti ni privolilo, da bi se kak del brez nadaljnega izpustil. Iz sestavljenega običaja izpade le to, na kar je ljudstvo popolnoma pozabilo, vse drugo mora ostati, če tudi nihče ne ve več pravega pomena.

Po Graberju (Einritt, 86 d.) spominja starodavni način odškodnine mogoče na sodno službo vojvodskega kmeta. Pri vprašanju odškodnine, pravi Graber, je treba črtati zagotovilo, da bo kmetova hiša oproščena davkov, ker to ni toliko odškodnina, temveč le potrdilo dedne sodne službe, ki jo je izvrševal vojvodski kmet kot fevd nemškega kralja, kar ni moglo biti pred 13. stoletjem. Od tega časa so tudi drugod v Nemčiji poznali dedne sodne službe. Šele ko je služba postala dedna v rodbini svobodnega kmeta, je starešina te rodbine zahteval pri vsakokratnemu menjavanju kneza vnovič odškodnino za vstop kamna. Za prvega nemškega grofa, ki je izpodrinil deželnega sodnika z njegovega mesta, je moralo biti priporočljivo, da je dal sodniku kot odškodnino primerno darilo. Tako bi se dalo pojasniti, da je dobil kmet primeroma visoko odškodnino: dve živali in 60 beličev. Graber pravi, da je prejel vojvodski kmet bika že od nekdaj kot odškodnino. Ko je pa stopilo pri ceremoniji v ospredje izpraševanje in ko so opustili običaj jahanja okoli kamna, je zgubil tudi konj kot ježna svoj pomen. Ker je pa predstavljal gotovo vrednost, so ga dali poleg bika vojvodskemu kmetu za odškodnino. Tako spominja, nadaljuje Graber, mogoče ravno ta starodavni način odškodnine na sodno delovanje vojvodskega kmeta. Oprostitev konja od dela in njegova odlična barva nikakor ne pomenita, pravi Graber, da je bila ceremonija sakralno dejanje. — Po mojem mnenju ni bil vojvodski kmet sodnik s pravico dednosti službe. Graber tudi ni navedel dokaza, da je kmet izvrševal to službo kot fevd nemškega kralja. Če bi bili svobodni kmetje imeli sodnika z dedno pravico, bi ga ne bilo treba šele voliti, kakor poroča „Švabsko zrcalo“. Izvolili so enega iz svoje srede, da poižveduje med ljudstvom, kdo naj bo novi knez, in vodi zborovanje, ki o tem odloča. To je bila funkcija za določeno nalogo, ki je po izvedbi zopet prenehala. Graber vendar trdi, da je že prvi nemški grof, ki je nastopil svojo službo leta 828 odrinil deželnega sodnika. Mislim da o kaki dedni

službi vojvodskega kmeta ni govora, s čimer odpade tudi nadaljna Graberjeva domneva, da bi morala biti radi tega konj in bik določene barve, ker so le take živali sprejemali pri sodiščih kot odškodnino ali globo. Tudi Otokar in Janez Vetrinjski ne vesta nič o kaki dedni sodni službi, ki bi jo opravljal vojvodski kmet, Ravno navedba Janeza Vetriniskega, da je vojvoda oprostil hišo vojvodskega kmeta davkov, dokazuje, da kmet ni izvrševal dedne sodne službe, ker bi bil v tem primeru davkov itak oproščen.

Ceremonija pri knežjem kamnu, kakor jo opisujejo viri, se seveda ne da kratkoma označiti za sakralno dejanje v Goldmannovem smislu, ki sploh ne prizna, da je vojvoda prejel pri knežjem kamnu svoje oblast, temveč misli, da je bil le na svečan način sprejet v slovensko skupnost. V resnici pa je vojvoda pri knežjem kamnu dobil svojo oblast iz rok kmeta kot zastopnika ljudstva, a več ali manj sakralni značaj obreda se kaže v tem, da se uporabljajo mnogi elementi poganskega verstva, n. pr. preoblačenje, zažiganje gramad, pitje vode in predpisi glede konja in bika. Navedeni elementi iz poganskega verstva pa pričajo, da je bila vsaj pri umeščanju slovenskega vojvode sakralna plat zelo poudarjena. Te sestavne dele poganske slavnosti so uporabljali Slovenci tudi še po pokristjanjenju, a dobili so drug pomen. Konj n. pr. ni bil več zaradi prerokovanja bodočnosti, ampak kot takrat navadno plačilno sredstvo, a še vedno je ostal v veljavi predpis glede barve. Tudi bik, ki so ga pri poganski slavnosti žrtvovali bogovom, je postal plačilno sredstvo za vojvodskega kmeta. Ko so poganski simboli izgubili svoj pomen in svojo vrednost, jih je bilo treba nadomestiti s krščanskimi. Zato se je podal po ustoličenju vojvoda z ljudstvom v cerkev Gospe Svete ali pa včasih, kakor nekateri poročajo, v cerkev Sv. Petra v Krnskem gradu, kjer je prejel cerkveni blagoslov.

Karl Rauch (Die Kärntner Herzogseinsetzung, 195 d.) pravi, da si je sestavljalček dodatka izmislil tisto epizodo,

kjer je govor o jahanju okoli knežjega kamna, češ kateri vojvoda bi se hotel temu izpostaviti, da zajaha konja, ki še ni imel nikoli jezdeca na sebi, in to še v takih okolnostih, ko se gnete okrog njega velika množica in prepeva svoje pesmi. S to izmišljotino, pravi Rauch, je avtor dodatka verodostojnost svojega sicer učinkovitega opisa zelo omajal.

K temu pravi dr. Jos Mal (Osnove ustoličenja koroškega kneza, Glasnik muz. dr. Slov., 1942, 53 d.), da ni treba misliti, da konj še nikoli ni bil obuzdan. „Misliti moramo na na paši gojenega, torej spočitega konja, ki ga k slovesnosti niso pripeljali zgaranega kar od gnoinega koča, ali pa naj bi bila, kar se mi zdi najverjetneje, v zgornjem izrazu (veltphaerit) poudarjena le razlika med kmečkim in bojnim ter paradnim konjem“. Po Malovem mnenju je vojvoda položil prisego v poganski dobi pri orožju in pri Velesu, bogu živine. „Od tod morda tudi živali, ki jih privede nastopajoči knez pred kmeta, ali pa naj bi govedo označevalo bogastvo in pridelke dežele odnosno služilo za častno odkodnino umeščevalcu. Prisego na kožuh kot spomin na Velesove živali so poznali Slovenci še v začetku 19. stoletja“.

Kakor smo videli, je pustil Mal naše vprašanje več ali manj odprto, ker navaja različne razlage za prisotnost konja in bika pri obredu ustoličenja. Neverjetno se mi zdi, da so hoteli samo poudariti razliko med kmečkim in vojaškim ali paradnim konjem. Vojvodo niso posadili na kakega poljubnega kmečkega konja, ki od tlej še ni bil uporabljen za delo, ker je bil na paši, temveč to je moral biti konj, ki so ga gojili prav posebno za vedeževanje, kar potrjujejo predpisi glede barve. Važna Malova navedba o prisegi pri Velesu in na kožuh potrjuje domnevo, da sta služila konj in bik v pradavni dobi kultnim namenom, kar se dobro ujema z Valvasorjevim primerom in Zeleninovo razlago. Mislim, da nas bo ravno beseda „veltphert“ pri tolmačenju te točke našega obreda privedla na pravo sled. V poganski dobi so gojili gotovo tudi Slovenci konje kot bogu posvečene živali in

so jih rabili za različna vedeževanja. Zato jih niso smeli rabiti za kmečko delo. Na takega konja so posadili kneza pri ustoličenju. Ne smemo pa misliti, da je vojvoda moral sesti na konja, ki sploh še nikoli ni služil za ježo, in da torej zaradi tega opis dodatka ni verodostojen. Gotovo so konja navadili na jezdeca in je torej povsem verjetno, da je slovenski knez jahal na konju, ki je služil kultnim namenom kakor na Rujani in v Sčečinu. Jahajoč med ognji na bogu posvečenem konju, preoblečen in zavarovan z rdečimi predmeti, tako je po mišljenju ljudstva knez lahko kljuboval hudobnim silam, ki so prežali nanj in mu skušale škodovati.

Če pregledamo navedena različna mnenja o konju in biku, pridemo do prepričanja, da je bila navzočnost teh živali prvotno v zvezi z ritualnimi predpisi, kakor je to prvi domneval Goldmann. Dokaz za to imamo pa v našem jeziku. Kakor je nastala beseda platiti (plačati) iz samostalnika platno, tako tudi beseda žrebati iz samostalnika žrebe ali žrebec. Da imamo za pojem prerokovanja besedo „žrebati“, nam dokazuje, da je bilo tudi pri Slovencih v poganski dobi tako ali slično prerokovanje v navadi, kakor pri polabskih Slovanih. Po pokristjanjenju so ti in drugi poganski nazori prišli ob veljavo in prisotnost živali se je na različne načine pojasnjevala, kakor še dandanes. Janez Vetrinjski n. pr. pravi, da predstavljajo marogaste živali prebivalce dežele, ki s takimi živalmi obdelujejo zemljo. S časom je nastalo naziranje, da so živali odkupnina za vojvodskega kmeta.

Ali so imeli tudi karantanski Slovenci svetišča kakor polabski Slovani na Rujani in Sčečinu in Rusi v Kijevu? Imamo pripovedke, ki to dokazujejo. I. V spisu „Knežji kamen“ sem navedel pripovedko o poganskem oltarju blizu vasi Möllbrücken. Tam so žrtvovali Slovenci bogovom in sprejemali njihova povelja. Na tem mestu so krščanski Franki premagali Slovane v krvavi bitki in podrli poganski oltar, okrog katerega so se zbrali Slovani, ker so pričakovali pomoči od njega. (Rapold, Kärntner Sagen, št. 86). II. „Kjer stoji danes na Kremenški planini cerk-

vica, je bila nekoč poganska veža božja, ki so jo po poboju ajdov kristjani razdeljali. Jasovsksi grof, ki je bil sprva tudi malikovelec, a je kasneje sprejel sveto vero, je pretvoril to svetišče v krščansko cerkev“. (Jak. Kelemina, Bajke in pripovedke slovenskega ljudstva, 371). III. „Kjer stoji danes milštatsko mesto, so imeli malikovalci svoje svetišče. En takšen kip opisuje takole: Bili so trije balvani (bruna): eden je nosil levjo glavo, stranska dva sta nosila jarčevo in kozlovo glavo. Te malike je dal knez (Domicijan) pometati v jezero“. (Istotam, 317). To so trije primeri iz Zgornje Koroške. Potemtakem smemo pač sklepati, da so bila poganska svetišča tudi še v drugih delih Karantanije, predvsem v središču dežele. Sicer se na posameznosti, ki jih navajajo pripovedke, ne smemo preveč zanažati, a zgodovinsko jedro navedenih primerov je, da so taka svetišča v poganski dobi v Karantaniji res obstajala. Kelemina (istotam 371) navaja še en primer: „Na mestu, kjer stoje na Malem gradu pri Kamniku pod eno streho tri cerkvice — ena vrh druge — je bil za poganskih časov tempelj, v katerem je stal velik enook malik, ki je prerokoval ljudem, ki so mu od blizu in daleč prihajali žrtvovat“. Zato je zelo verjetno, da so imeli poganski Slovenci tako svetišče tudi v Ptujju, kjer so odkrili obširno staroslovensko grobišče.

3. Trikratno obkroženje knežjega kamna.

„Švabsko zrcalo“ opisuje v dodatku najstarejšo obliko obreda pri knežjem kamnu, ko so posadili kneza na konja in ga peljali v slavnostnem sprevedu trikrat okoli knežjega kamna, prepevajoč pri tem pesem, v kateri so hvalili Boga, da jim je dal vojvoda po njihovi volji. Vrinek imenuje to pesem „laissez“, t. j. Kyrie eleison. Prvi, ki je ta izraz pravilno tolmačil, je bil dr Jos. Mal (Schwabenspiegel in koroško ustoličenje, Glasnik MDS, 1938, 129), ki pravi: Vsebinska osnova za to prepevanje je mogla segati še nazaj v poganski čas, pripev Kyrie eleison je povzet iz cerkvenega doživljanja. Tudi dr.

Ivan Grafenauer (Najstarejši slovenski kirielejsoni, Glasnik MDS, 1942) piše, da je ta hvalna pesem spadala k ustolitvenemu obredu že tedaj, ko Karantanci še niso bili pokrščeni. Takrat so peli hvalno pesem tistemu „enemu bogu, stvarniku bliska, edinemu gospodarju neba in zemlje“, ki o njem govori Prokop v svojem opisu gotske vojne.

Trikratno obkroženje spada k prastarim običajem poganske dobe. Z obkrožitvijo kakega predmeta so ga hoteli zavarovati pred škodljivimi silami. Pri južnih Slovanih napravi pastir še danes pred sončnim vzhodom obhod v obliki kroga okoli črede, da ostanejo vse živali zdrave in da se nobena ne izgubi. Kmet obhodi v gotovih časih v krogu svoja polja, da jih zavaruje pred škodljivimi silami, ki bi ovirale rast in povzročale slabo letino.

Pomen trikratnega obkroženja ali zavrtanja pojasnjujejo tudi naslednji primeri:

Valvasor (Ehre, VI, 314) poroča o Kraševcih tole: Kot jutrnino podari ženin ali njegov brat nevesti vola, kravo ali ovco. Ona zgrabi žival za roge in jo izroči nato kakemu svojemu sorodniku. Ta pelje kravo ali vola trikrat v krogu naokoli in prevzame tako živinče namesto neveste v last.

Medjakovič¹⁾ (Život i običaji Črnogoraca, Novi Sad, 1860) poroča o volitvi plemenskega glavarja v Črni gori. Če umre plemenski glavar (vojvoda) in zapusti sina, potem ostali glavarji (bratstvo) vsega plemena grede k gospodarju zemlje (knezu), da se z njim pogovore ter ga prosijo za dovoljenje, da postavijo sina umrlega glavarja na mesto, na katerem je bil oče. Ko jim gospodar to dovoli, se dogovorijo vsi glavarji, da mora vsak izmed njih, ki puško nosi, priti ta in ta dan, na običajno zborna mesto. Tu sem prineso dosti vina in žganja, kruha in peciva. Ko so se vsi na zbornem mestu zbrali, stoje glavarji v krog in v sredi stojita najstarejši glavar in mladi glavar, ki ga stavljajo na gospostvo in na očetovo mesto. Sedaj pograbi najstarejši glavar mladega glavarja preko

¹⁾ Izgovorjaj Medžakovic

pasa, ga zasuče trikrat okoli sebe govoreč: Ajde sinko, na mesto očetovo! Bodi kakor vsi tvoji predniki srečen in čestit! Izprosili smo srečno, da boš starešina našega plemena“. Vsi glavarji stoje v krogu, ko se to dogaja, a drugi ljudje od plemena sedijo in pijejo. Ko se je to zgodilo, zapovejo glavarji ostalim: „Ogenj! Da bi bil srečen, kakor so tudi predniki bili!“ Sedaj vstanejo vsi in izstrelijo svoje puške trikrat in s tem se konča volitev glavarja.

Pri Slovencih na Koroškem je navada, če so se snubci dogovorili radi nevestine dote, da ženin nevesto trikrat zasuče okoli sebe in sicer od vzhoda proti zahodu, kakor se pomika sonce. (Waizer in Franzisci, Oe.- ung. Mon., 113).

Zelo značilen običaj, ki pojasnjuje pomen trikratnega vrtenja, nam podaja Koroška sama. V razpravi „Gibno - zvočni obraz slovenskega Korotana“ (Kor. zbornik, Ljubljana, 1946, 359) opisuje France Marolt svojevrsten svatbeni ples, ki ga je opazoval leta 1934/35 v Melvičah in Blačah v Ziljski dolini. „Dejansko ga pleše le trojica svatbenih parov, to so zastavonoša z nevesto, ženin z družico in starešina z rjušno (teto), preden odvedejo nevesto z ženinovega doma. Svatbeni pari obrajaajo pod trikrat in se tako zamenjajo med seboj, da zaplešeta ženin in nevesta . . . prvič javno, kar velja po ljudskem pravu za izvršen poročni akt“. Tako se nam je ohranil, pravi Marolt, prastari ženitovanjski obred, ko so se poroke skle pale še na ženinovem domu v pričo nevestinih zastopnikov (starešina, teta), kajti šele po tridentinskem zboru (1545 do 63) se je za staroslovenski ljudskopravni ženitveni akt vrnila cerkvena poroka. Jos. Mal (Osnove, 54) navaja, da je pri poganskih Rusih trikratna procesija svatov okrog jezera ali kake vode veljala kar za pravo poroko. Orel (istotam, 279, 287, 290) je priobčil naslednje primere: Ko pridejo svatje po nevesto in se ona po daljšem oklevanju le prikaže, ji poda ženin roko, ona pa njega trikrat obide (Bela Krajina, ali pa se oba na pragu trikrat zasučeta na desno naokoli (Zilja). Že Valvasor poroča, da je prijel na Krasu

ženin nevesto z desno roko za levico in jo trikrat zasukal in trikrat sta drug drugemu napila. K temu je pristavil Orel, da taki zaročni obredi v resnici predstavljajo stare poročne obrede, ki so ostalina davnih pogansko-slovenskih poročnih obredov. Ob poroki, pravi Orel, se spomni naš človek tudi dobrih duhov, ter jih prosi za srečo in blagoslov v zakonu . . . Trikratno zasukanje ali obračanje na desno proti soncu ali po njem, prinaša po stari veri, v nasprotju z obratom na levo, srečo in blagoslov.

Navedeni primeri ne spadajo vsi v isto skupino. V splošnem pa lahko rečemo, da imajo nekateri zasebnopravni pomen, drugi pa državnopravni. V prvo skupino spadajo primeri, ki so jih navedli Mal, Marolt, in Orel. Običaj (Marolt), pri katerem plešeta — obkrožujeta drug drugega — ženin in nevesta prvič javno skupaj in sicer pred nevestinimi zastopniki, je pomenil nekdanj ljudskopravno poroko. Tudi trikratno zavrtenje neveste okoli ženina (Orel) predstavlja stari poročni obred, s trikratnim obkroževanjem jezera (Mal) se pa izkaže čast tistemu elementu, ki so ga nekdanj po božje častili in mu doprinali celo žrtve — vodi. Saj je igrala voda tudi v našem obredu nekdanj važno vlogo, ravno tako kakor ogenj, o čemer sicer „Švabsko zrcalo“ molči, poroča pa opat Janez Vetrinjski.

Tudi trikratno obkroženje knežjega kamna mora imeti svoj posebni pomen. V tem oziru soglašam z Graberjem, ki pravi (Car. I. 1942, 185): Trikratna obježa ima na sebi znake najvišje starosti. Dejanje je pravnega značaja, ker nastopi vojvoda nato vse svoje pravice kot deželni gospodar. Obkroževanje vpliva na predmete ali osebe, ki so v središču kroga, to pa največkrat z namenom, da se jih simbolično zatvori in pridrži. To je prastara oblika pridobitve posesti. — Tudi po mojem mnenju ima trikratno obkroževanje knežjega kamna na konju velik državno-pravni pomen. Vojvoda je prišel tako v posest tistega objekta, ki predstavlja deželo, t. j. knežjega kamna. Tako tudi najstarejši obred, ki ga opisuje „Švabsko zrcalo“, pomeni instalacijo, ustoličenje. S

tem, da so Korošci peljali izvoljenega kneza trikrat okoli knežjega kamna, ali da je v poznejši dobi sedel ali stopil nanj, je postal vladar koroške dežele. Popolnoma pravilna je torej razlaga dodatka, ki pravi, da vojvodu po trikratnem obkroženju kamna pripadejo vse njegove pravice, ki so čast in dostojanstvo. Državnopravni pomen ima tudi običaj, ki ga opisuje Medjakovič. Črnogorci niso peljali sina umrlega plemenskega glavarja (vojvode) okoli kakega predmeta, kakor Korošci, temveč najstarejši glavar, predstavnik vseh bratstev, ga je trikrat zasukal okoli sebe. Tudi to je pomenilo umeščanje v novo službo. Vidimo, kako važen pomen je imelo trikratno obkrožanje ali zavrtenje ne samo v zasebnem, temveč tudi v državnopravnem oziru, vidimo pa tudi, da je umeščanje zajelo elemente svojega

ceremonijela iz pristnih narodnih običajev, ki so bili globoko ukoreninjeni v ljudski zavesti.

Razmotrivanje na podlagi narodopisja nas je prepričalo, da je nastalo ustoličenje že v poganski dobi, torej preden so prišli Slovenci pod bavarsko oziroma frankovsko nadoblast. Narodopisne ugotovitve podpirajo dognanja tistih zgodovinarjev, ki vidijo v poročilu „Spisi o spreobrnitvi Bavarcev in Karantancev (Conversio . . .)“, kjer je govor o vrnitvi Gorazda in Hotimira, prvi namig na ustoliteni obred karantanskih Slovencev. Le s skupnim delom zgodovine, narodopisja in jezikoslovja (etimologije) se bo posrečilo razjasniti v podrobnostih tajinstveni pomen čudovite, edinstvene ceremonije ustoličenja koroških vojvod.

Anton Kovačič.

**Prav veselo, zadovoljno in uspehov polno
Novo leto 1951 vsem čitateljem, sotrudnikom
in prijateljem želita**

uredništvo in uprava

Cenjenim naročnikom

sporočamo, da smo današnji številki priložili položnice in prosimo, da poravnajo naročnino. — Naročnina znaša polletno 10 šilingov, celoletno 18 šilingov.

U p r a v a

Življenjska pot koroškega ljudskega duhovnika Jurija M. Trunka

Vsakdo od starejše generacije koroških Slovencev ga pozna. Na Koroškem so ga imenovali „večnega popotnika“. Celovško škofijstvo ga je namreč v prvih letih službovanja na Koroškem premeščalo po večkrat na leto radi njegovega narodnega delovanja, kakor svojčas Matijo Majerja Ziljskega. Prepotoval pa je v svojem življenju tudi dokaj sveta. Bil je v Italiji in drugih deželah Evrope, v Alžiru, Egiptu in Palestini (1906), v Kanadi in štirikrat v Ameriki (od leta 1909 dalje); pripravljal pa se je na potovanje okoli sveta preko Sibiriije, kar mu je preprečila prva svetovna vojna.

Življenjski podatki.

Letos 1. septembra je Jurij M. Trunk praznoval v San Francisco v Californiji pri popolnem zdravju in še poln načrtov za bodočnost 80-letnico svojega življenja. Tja se je namreč preselil 1. septembra 1946 iz Leadvilla, ki leži 3050 m visoko v Koloradskem pogorju, kjer je skozi 22 let upravljal slovensko župnijo, ki jo po večini sestavljajo slovenski rudarji — izseljenci. Ameriško časopisje je tedaj pisalo, da je šel v pokoj; toda pokojnine ne prejema in tudi peresa ni odložil, še vedno je ustvarjajoča koroška korenina.

S tem spisom želim podati životopis Jurija M. Trunka z nekaterimi važnejšimi dejstvi, ki osvetljujejo njegovo borbo in narodno delo na Koroškem, obenem pa nam dopolnjujejo sliko dobe in razmere na Slovenskem Koroškem v času, ko je tam živel in deloval Trunk, ter usodo koroškega ljudskega duhovnika, ki so ga avstrijske oblasti in nestrpni nemški šovinistični krogi pregnali iz njegove domovine; posneli pa bomo obenem, da so tudi cerkvene oblasti pojmovale plebiscitno parolo „Koroško — Koroščem“

enako, kakor prej navedeni krogi, t. j. tujce — Nemce na Koroško — koroške Slovence ven!

Zanimivi pa so tudi podatki o Trunku kot slikarju ter poglavje iz njegovega najnovejšega spisa „Amerika“: „Verstvo v Ameriki“, ki ga je dokončal leta 1948 in čaka na založnika.

Jurij M. Trunk se je rodil 1. septembra 1870 v Bačah ob Baškem jezeru, okraj Beljak, kot sin Janeza in Marije, rojene Janča, ki izvira po očetu Janši iz hiše pd. Makuč v Bačah. Davni predniki tega rodu pa so bili iz Dovjega. Njegova stara mati se je pisala Ulbing in je bila doma iz Rut pri Ulbnju nad Bačami. Trunkovi rojstni hiši pravijo pri „Zavrniku“.

Po ljudski šoli v Ločah, občina Bekštanj, in četrtem razredu osnovne šole v Beljaku, je Trunk stopil jeseni 1883. v realno gimnazijo v Beljaku, kjer je dovršil tri razrede. Nato pa je šel leta 1887. v četrti razred klasične gimnazije v Celovec. Njegov sočolec iz te dobe piše o njem: „Z Matevžem Kaklom — poznejšim slovenskim okrajnim glavarjem v Velikovu za časa plebiscita — sva bila leta 1889. v drugem razredu celovške gimnazije, ko je bil Trunk sedmočolec. Stanovali smo skupaj v novozgrajenem deškem semenišču „Marianum“ v Celovcu. Slovenski nižješolci smo z velikim spoštovanjem gledali dolgo postavo Trunkovo. Kmalu smo zvedeli, da je dober računar in skrben gospodar, ki je znal zaslужiti, da je svojim domačim z lastnim pridobivanjem pomagal znižati stroške študija. Kot dober študent je bil večkrat pohvaljen na mesečnih konferencah“.

Leta 1891. je maturiral in isto leto stopil v celovško bogoslovje ter bil 17. julija 1895. posvečen v duhovnika. Njegova nova maša v Bačah je bila zvezana z izrednimi slovesnostmi in nastopi sloven-

skih pevcev in pevk. Govoril mu je France Treiber, doma iz Bač, tedaj župnik v Št. Jakobu v Rožu, avtor in skladatelj koroške himne „Nimav čez izaro“ in znane koroške nesmi „zapuščan sem“ (katero je Tomaž Košat prevzel po besedilu in melodiji in jo objavil pod nemškim naslovom „Verlassen, verlassen...“).

Trunkov rojak, ki se je udeležil slovesnosti v Bačah, piše o teh slovesnostih: „Takrat je prvokrat prišla od cerkvene oblasti na Koroškem prepoved plesa na novih mašah; bila je namreč dolgoletna navada, da so tudi nove maše, kakor poroke, bile združene s plesom za mlado kri. Trunkova nova maša je bila v Bačah v podružnici župnije na Zilji ob velikanski udeležbi vseh slojev ožje in daljne okolice. Gostija je bila pri Zavrniku, rojstnem domu Trunka, kjer ni smel biti ples. Toda narodu to ni šlo v račun. Kar v treh gostilnah v Bačah so si udeleženci slovesnosti poskrbeli posamezne godbe s plesnimi zabavami, ker si Ziljani niso mogli predstaviti nove maše brez plesnega veselja za mladino.“

Še leta 1895. je bil imenovan za kaplana v Vetrinju pri Celovcu, katero mesto je bilo tedaj na novo ustanovljeno. Že prvi Trunkov javni nastop je zaradi njegovega odločnega slovenskega stališča razburil vsenemške kroge in celo njegovega predstoinika, župnika dr. Amschla v Vetrinju. Časopis „Freie Stimmen“ v Celovcu je Trunka vehementno napadel, celovško škofijstvo pa ga je radi prekršitve poslušnosti, ki jo je zagrešil napram dr. Amschlu, kaznovalo z večtedenskim hišnim zaporom, ki ga je moral prestati v benediktinskem samostanu v Celovcu; poleg tega pa je bil premeščen za kaplana v Šmohor v Ziljski dolini.

Dne 1. novembra 1896 je postal Jurij M. Trunk oskrbnik male slovenske fare v Kazazah pri Pliberku, leta 1897. je bil poslan na Višarje; 1. oktobra 1897. je postal kaplan v Šmihelu pri Pliberku. Dne 1. avgusta 1898 pa je ponovno nastopil službo upravitelja zelo siromašne, skromne in samotne slovenske župnije v Kazazah in bil po dveh letih imenovan za župnika istotam. V Kazazah je poleg du-

hovniške službe opravljal skozi dve leti tudi službo šolskega upravitelja in učitelja na osnovni šoli. Poleg tega je ustanovil Slovensko posojilnico v Kazazah in pomagal pri Slovenski hranilnici in Žitni zadrugi v Sinči vesi.

V Kazazah je ostal do 1. septembra 1904, ko je bil imenovan za župnika na slovenski fari v predmestju Beljaka — na Peravi.

V Beljaku je Trunk kmalu postal središče slovenskega prosvetnega in političnega življenja. V vsenemškem Beljaku so Slovenci svojo organizacijo v tisti dobi skrivali pod nedolžnim imenom „Beljaško omizje“, ki jo je ustanovil koroški narodni delavec Ivan Hohmiller. Trunk je bil starosta tega „omizja“. Prvotno so se Slovenci zbirali v dvorani hotela „Pri tigru“ v Beljaku, dokler je bil lastnik tega hotela neki štajerski Slovenec. Ko pa je hotel kupil Italijan de Roya, slovenska organizacija v Beljaku vsled šovinistične propagande ni mogla dobiti primernega lokala. Zato se je „Beljaško omizje“ preselilo v prostore restavracije slovenskega rojaka F. Kneza v Beljaške toplice. Tam so se zbirali do konca leta 1914, nakar so se morali zateči v privatno stanovanje.

Leta 1906 so beljaški Slovenci ustanovili podporno društvo „Drava“, katerega predsednik je bil Trunk; vzdrževal je najožje stike s slovenskimi dijaki beljaške gimnazije, ki so v tisti dobi ustanovili slovensko dijaško društvo in tamburaški zbor v Beljaku. Stalne stike je vzdrževal tudi s svojim sosedom, pisateljem Fr. Ksaverjem Meškom, ki je bil tedaj župnik na Zilji.

Trunkovo literarno delo pred prvo svetovno vojno.

Že v svoji mladosti se je Trunk uvrstil med stalne dopisnike „Mira“, političnega lista koroških Slovencev, ki je izhajal v Celovcu. Kot kaplan v Šmihelu pri Pliberku je spisal slovenski molitvenik „Premišljevanje o Rečnjem telesu“, ki ga je izdala leta 1898. Mohorjeva družba.

Sodeloval je tudi pri zmernostnem gibanju in objavil razpravo o škodljivosti alkohola v „Domu in svetu“.

Leta 1904 je v založbi Mohorjeve družbe izdal knjigo „Bodi svoje sreče kovač“, v kateri je zbral koristne nasvete za vsakdanje življenje.

Posebno plodovit pa je bil Trunk v svoji Beljaški dobi. Tedaj je največ potoval. Vtise s potovanj v Alžiru, Egiptu in Jeruzalemu je opisal v knjigi „Na Jutrovem“, ki je izšla pri Mohorjevi družbi leta 1908. Leta 1909. je bil dvakrat v Ameriki. Vtise s tega potovanja od New Yorka do Pacifika so podani v knjigi „Quer durch Amerika“, ki jo je izdala Jožefova knjižna založba v Celovcu. Njegovo potovanje v Ameriko in Kanado leta 1911 je bilo posvečeno študiju slovenskega priseljevanja v ti deželi. To tvarino je objavil v obširnem spisu „Amerika in Amerikanci“, ki je začel izhajati v mesečnih snopičih v njegovi samozaložbi in se tiskal pri Mohorjevi družbi v Celovcu in Katoliški tiskarni v Ljubljani.

Manjše spise in razne opise s potovanj pa je objavil v slovenščini in nemščini v raznih časnikih in koledarjih. Stroške za izdajo svojih spisov je moral Trunk pogostokrat kriti iz lastnih sredstev. Tako n. pr. so značali stroški za spis „Amerika in Amerikanci“ okoli 12.000 kron. Za poravnavo teh stroškov je moral iz svojega žepa plačati 6000 kron. Honorarja za svoje spise navadno ni prejemal.

Usoda Trunka v prvi svetovni vojni.

Vsenemški in šovinistični krogi v Beljaku so že pred prvo svetovno vojno večkrat sklepali, kako bi odstranili Trunka s Perave, ker so ga smatrali za „Hauptmacherja“ vseh Slovencev. Z izbruhom prve svetovne vojne je ta namera dozorela. V Beljaku in povsod drugod na Korškem je tedaj bilo vse v službi vsenemških tendenc. Član občinskega sveta v Beljaku Johann Sandwischer, strasten nemški nacionallec in zagrizen nasprotnik Slovencev — po poklicu konjski mešetar — je ovadil Trunka vojaški komandi 8. armade v Beliaku, da je Trunk zbiral pri beljaških Slovencih denar za Srbe, da je srbski špion in agent, da je dajal z zvonika cerkve na Peravi svetlobne znake na Dobrač, da ima pod cerkvijo podzemski

rov k Mešku na Ziljo, po katerem opravlja službo kurirja in da ima tam skrite aparate za brezžično javljanje.

Dne 11. marca 1916 je prikorakala cela četa vojakov na Peravo in obdala z dvojnimi kordonom župni urad in cerkev na Peravi. Do potankosti so izvedli hišno preiskavo pri Trunku, kopali pod cerkvenim stolpom in pod cerkvijo, posebno v grobnici, da bi našli aparat za brezžično javljanje in rov, ki naj bi peljal preko Zilje na laško fronto. Našli niso nič. Kljub temu je zloglasni policijski funkcionar iz Beljaka Spitzer aretiral Trunka in ga pod močno eskorto odpeljal v vojaške zapore, ki so bili tedaj v že prej omenjenem hotelu „Pri tigru“ v Beljaku. Poleg natolcevanj v ovadbi so Trunku še očitali, da je panslavist, ker so našli pri hišni preiskavi s cirilico pisane prevode iz Toussainta za vaje; Trunk je namreč še pred prvo svetovno vojno resno nameraval potovati skozi Sibirijo okoli sveta in se je pridno učil ruščine. Poleg tega pa je neki major pri vojaškem poveljstvu v Beljaku napravil še sledečo ugotovitev: „Iz cerkvenega zvonika na Peravi je Trunk dajal svetlobna znamenja. Takoj za njimi je na Strmcu proti laški fronti počil možnar in na Dobraču, kjer je drevje nalašč za to bilo izsekano, se je prikazal dim“. Res je hodil Trunk večkrat na Dobrač, toda zgolj maševati v slovensko cerkev na vrhu Dobrača, ko je zastopal župnika Havličeka v Čačah, ki zaradi slabega zdravja ni zmožal te napore potati.

Tako se je znašel Trunk v hotelu „Pri tigru“, kjer so se nekdaj zbirali beljaški Slovenci, v vojaških zaporih; tam se je srečal z državnim in deželnim poslancom Francetom Grafenauerjem, s pisateljem Fr. Ksaverjem Meškom, s svojim cerkovnikom Miho Grafenauerjem, s slovenskim narodnim učiteljem z Zilje, Hribnikom, ter drugimi ljudskimi duhovniki — Antonom Šturmom z Brda, Antonom Gabronom iz Skočidola, Ražunom iz Št. Jakoba v Rožu, Sadjakom iz Št. Lenarta pri sedmih studencih, Šnedicem iz Lipe, dr. Cukalom iz Podkloštra, Kukačko iz Ukev v Kanalski dolini ter drugimi

Slovenci iz beljaške okolice in Ziljske doline.

Vrhovni poveljnik 8. armade na koroško-italijanski fronti s sedežem v Beljaku je bil general Franc Rohr, „pristen“ Oger, zagrižen, krut Madžar. Vodja političnega oddelka v Rohrovem glavnem stanu v Beljaku je bil general Scotti. Kot Lah je črtil Slovence, kolikor mu je duša dala. S svojo krutostjo se je že poprej proslavil proti Slovencem v Gorici, kjer je bil vojaški komandant. Antonu Gabronu je na njegovo predstavko v zaporu zabrusil v obraz, „da bo pustil vse Slovence, ki so v zaporih „Pri tigru“, obešiti“. Isto grožnjo je ponovil tudi napram Mihi Grafenauerju. Okrajni glavar v Beljaku pa je bil poljski renegat Pawlowski, podla duša, kakoršen je pač vsak narodni izdajalec.

Toda Trunka tudi zapor ni zlomil. Ostal je živahen in odporen. O dobi v zaporu je napisal: „Ko nam solnce svobode malo pogreje kri, ki smo jo doslej pretakali za tujce, se bomo zganili. kakor gad v pomladnem solncu, vsekali tujčevo peto, se zravnali in zavriskali, kakor mladi fantje na vasi: „Sem vi Nemci in Italijani in drugi izmozgani starci, če imate korajžo. Mi stopamo v življenje, vaši so sami grobovi.“ Ko bi to doživel, bi rad umrl, magari v jetniški sobici „Pri tigru“. V zaporu je zasliševal Trunka dr. Weiss od beljaške policije. Kot posebno obtežilno so navajali okolnost, da so pri njemu našli „ruske spise“ in da je bil v Ameriki: „Da ste bili v stiku s sovražnikom, dokazuje že to, da ste dvakrat potovali v Ameriko in znate angleški“. „Ne dvakrat, ampak štirikrat sem bil tam“, jim je Trunk odgovoril. „In ponosen sem na to. Po celi Ameriki, katero sem prepotoval, pa nisem našel nobenega človeka, ki bi mi zameril znanje angleščine. To je samo v Avstriji mogoče“.

Dne 4. junija 1916 je bil Trunk iz vojaških zaporov v Beljaku izpuščen. Od najvišjega vojaškega poveljstva je prejel naslednjo odločbo: „Zaenkrat ste protsi, a preiskava teče dalje. Prepove se vam hoditi v zvonik. Okoliša Beljaka ne smete zapustiti“.

Toda šovinistični in imperialistični krogi v Beljaku niso trpeli slovenskega duhovnika na Peravi. Na njih pobudo je general Rohr pisal celovškemu škofijstvu in zahteval njegovo konfinacijo ter njegovo odstranitev iz Perave. To zahtevo je med drugim utemeljeval: „Beljak je torišče političnih bojov. Trunk, ki je voditelj zgornjekoroških Slovencev, se je intenzivno bavil s politiko. Sicer nismo pri njemu našli nikakega obtežilnega materiala, ker je zadosti prefrigan, da je pravočasno vse skrnil, kar bi ga moglo kompromitirati, a se nam ravno radi tega zdi potrebno, da ga konfiniramo“.

In celovško škofijstvo je pri vsaki protislovenski akciji že od nekdaj bilo vedno zelo postrežljivo. Trunk je prejel od ordinariata dopis, podpisan od generalnega vikarja dr. F. Quitta sledeče vsebine: „Konfiniranje. — Zapovedujemo, da takoj zapustite svoje mesto in prevzamete službo duhovnega pomočnika na Jezerškem.“

Kaj kanonsko pravo, kaj slovensko ljudstvo — glavno, da se prežene Slovence iz Perave, čeravno je bil isti 21 let duhovnik, 18 let župnik in od leta 1904 inštaliran mestni župnik na Peravi. Takoj je škofijstvo na Trunkovo mesto namestilo Nemca — ne Korošca — Franca Kunze-ja iz Schluckenau na Češkem, ki je takoj odpravil slovenščino iz cerkve in z vso vnemo germaniziral slovensko faro. Tako je celovski škofijski ordinariat že leta 1916 izvajal plebiscitno parolo „Koroška — Koroščem“ — namreč Koroška — nemškim priseljencem! Zato so mu pa ploskali beljaški pangermani, ker je napravil konec župnikovanju zadnjega slovenskega duhovnika na slovenski fari Peravi. Časniki pa so pisali, da je prišel „germanski dan“ in napočila „slovanska noč“. Vsi pa so vedeli, da ne gre za Avstrijo, temveč za vsenemštvo.

Za slovo je višje vojaško poveljstvo skupaj s policijo v Beljaku napravilo pri Trunku še par hičnih preiskav na Peravi, razpustilo leta 1906 ustanovljeno slovensko podporno društvo „Drava“ in zaseglo njegov arhiv, kolikor ga Trunk ni pravočasno zažgal. Dne 12. junija 1916

je Trunk zapustil Peravo in šel kaplano-
vat na Jezersko. Da bi celovško škofij-
stvo vsaj naknadno formalno saniralo to
nasilje, je Trunka koncem leta 1916 po-
zvalo, da mora zaprositi za podelitev fare
v Borovljah, in tako se je Trunk 1. ja-
nuarja 1917 preselil iz Jezerskega na žup-
nijo v Borovlje v Rožu. Prepričan je bil,
da bo gnila Avstro-Ogrska razpadla. Z vso
vnemo se je udeještoval pri pobiranju
podpisov za majniško deklaracijo.

Jurij M. Trunk kot človek.

Ziljsko dolino in Ziljane je ljubil nad-
vse. Saj jih je imel priliko spoznati, ko je
leta 1895. služboval v Šmohorju. Oni pa
so ga tedaj spoznali kot temperamentne-
ga in živahnega, ki je marsikatero do-
mačo povedal, čeprav v robati obliki,
toda vedno iskreno. Prvič je nastopil pri
Zilji v Limarčah pri Šmohorju na primi-
ciji Janeza Warmuta, pozneje pa v Do-
lah, občina Brdo na novi maši dr. Zdrav-
ka Mertla, o kateri je objavil daljše po-
ročilo v „Kärntner Tagblatt“.

V svojem življenju je bil Trunk nadvse
pravičen. Sam o sebi piše o svojih spo-
minih¹⁾: „V mojem srcu je bil od nekdanj
čut za pravičnost precej razvit. Že kot
otrok nisem mogel prenašati, da so iz šole
grede ‚ta večji‘ brez vsakega vzroka
strašili, ali pa celo topli ‚ta majhne‘“. Vse
življenje so ga spremljale poslovilne
besede očeta njegove matere, Mikučo-
vega dedeja v Bačah, starega vzornega
moža, gorečega narodnjaka, kakršnega
Bače ne bodo več imele, ki mu jih je go-
voril, ko je Trunk leta 1895 odhajal na
svojo prvo službeno mesto v Vetrinju:
„Jurij, med svet greš, hudo bo, marsikaj
boš izkusil, kakor sem tudi jaz, a povem
ti: pravičen bodi in ne toži, potem se ti
ne bo treba bati ne birača, ne hudiča!“

Nadalje pravi Trunk: „Ko se mi je z
leti duševno obzorje razširilo na narodno
in politično življenje, se je ta naravni čut
pravičnosti v meni še bolj razvil, še težje
sem prenašal vsako krivico, smešenje, tla-
čenje in poniževanje. Zoperni so mi bili
tovariši, ljudje, ki so kazali zverinske

nagone nasilnega postopanja, kratili dru-
gim njihove pravice, jih tlačili, bodisi v
zasebnem, bodisi v javnem, političnem ali
narodnem življenju. Nasprotno pa mi je
bil vsak prijatelj, ki se je izkazal pravič-
nega, Slovenec ali Nемеc... Vedno sem
mislil, čutil narodno. Kak šovinist, pre-
napetež nisem bil... V stari Avstriji
ni bilo pravičnosti, temveč samo nasilje
proti slabim. ‚Germanizacija‘, to je bilo
njeno prvo in zadnje, ves njen poklic.
Herrenvolk — gospodje Nemci so sedeli
pri vladi, Slovani smo jim morali robo-
vati. Naj so nekateri še danes zaljubljeni
v ‚katoliško Avstrijo‘ odkrito povem, jaz
je nikoli nisem maral, ker ni bila pra-
vična.“

Njegov sošolec iz gimnazije in koroški
rojak mi je pravil o Trunku: „Posebno mi
je imponiral, ker je bil že iz mladega s
svojim bratom Francetom velik prijatelj
lova in ribarjenja. Rad je zahajal v lov-
sko družbo in prijateljev je dosti našel,
kajti lovišča okrog Baškega jezera in pod
Jepo so bila dokaj razsežna. Večkrat so
mi pripovedovali o njem, da je znal do-
bro zasoliti divjačino in lovsko latinščino.
Lovcem se je priljubila vsakoletna na-
vada, da so v jesenskem času vzeli za ka-
kih 10 do 14 dni slovo od svojih žena in
družin in se tačas utaborili na neki večji
koči pod Jepico blizu Bukovnika, kamor
so spravili jedačo in pijačo; sami so si
kuhali in čez dan brakirali ter se kratko-
časili s samo lovsko zabavo. Tudi Jurij
Trunk se jim je kaj rad pridružil. Ker so
bili pomešani Slov. z nemškutarji in Nem-
ci, so si postavili sami sebi strogo obvez-
nost, da nikdo ne sme črhiniti besede o poli-
tiki. Žensk niso trpeli med seboj. Običaj-
no pa so povabili še kakega domačina —
gozdnega delavca, k ije znal dobro polento
skuhati in zabeliti. V tej družbi se je
skovalo veliko lovske latinščine in Trunk
ni bil zadnji med njimi. V tej apolitični
družbi je Trunku prešla prava lovska
strast v kri in meso. Puška mu je ostala
skozi vse življenje zvesta za plemenito
zabavo in v pristno veselje. Z njo si je
privzgojil neko šegavost, ki ga je vedno
spremljala tudi v najtežjih časih sloven-
skega ljudstva na Koroškem.“

¹⁾ Rev. G. M. Trunk, Spomini - Ave Marja, Chicago od št.
12. do št. 20. 1923

Nikdar pa si ne smemo predstaviti Trunka kot lovca in spretnega družabnika, da ne bi bil kos svoji poklicni nalogi. Meni je vedno imponiral kot resen in priden duhovnik, če je tudi po stari lovski navadi izustil marsikatero krepko kletvico. Tako sta je delala originalnega, da smo ga bili kar veseli. Svoj poklic je iz srca ljubil in resno krotil svojo lovsko neugnanost. Bil je izboren pastir, ki je poznal povsod svoje Slovence in bil vedno z njimi povezan. Sodim, da ga je v to usposobilo njegovo izredno veselje do lova in puške. Še pred letom dni mi je pisal, da je po visokih ameriških gorah streljal divjačino. Čudil sem se, da je mogel toliko let zdržati v taki samoti, kakor so Kazaze pri Pliberku ali Leadville, ki leži višje od Triglava, v Koloradskem gorovju (3050 m), a tam v samoti ga je vedno spremljala: lovska puška. Vsled svojih številnih potovanj si je pridobil prav ameriško — praktično razsodnost. Svoje peravsko župnišče si je sam preslikal, opremil z ameriško udobnostjo in z vsemi lovskimi trofejami, dobljenimi iz vsega sveta. Prav pa zadene, kdor ga pozna, da je bil vsekdar in povsod zaveden Slovenec“.

Dobro se še spominjam, kar mi je pred prvo svetovno vojno pravil Jakob Buterna, sodar v Dolah, občina Brdo, ki je do svojega 80. leta starosti hodil na dolško in brdsko planino na lov. Tja sta prihajal tudi Jurij Trunk z Brda in župnik Anton Šturm na srnjake. Nekoč sta ga klicala na pomoč, ker je mesto srnjaka padla koza. Winklerjev stric, kakor so klicali Buterno, pa je kozo spremenil v „boka“, kakor imenujejo Ziljani srnjaka.

Kot človek je bil Trunk vedno skromen. Po zapostavljanju in razočaranjih, ki jih je doživel posebno s strani celovškega ordinariata zaradi svojega odločnega slovenskega stališča, je živel v odmaknjenosti od sveta 26 let v Koloradskem visokem gorovju v Leadville, kjer je poleg opravljanja župnije te rudarske naselbine vršil tudi posle cerkovnika in si sam vodil gospodinjstvo.

Jurij M. Trunk je poliglot. Obvlada vse slovanske jezike, poleg tega pa go-

vori perfektno angleško, francosko, italijansko in nemško. Ko se je leta 1906 mudil v Egiptu in Palestini, se je priučil celo arabščine.

Na Koroškem je Trunk slovel kot skrben in gostoljuben gospodar. Povsod pa je nastopal kot odločen Slovenec in velik Slovan.

Zlom Avstro-Ogrske — plebiscit

Trunk je bil prepričan, da bo Avstrija propadla. Z vso vnemo je sodeloval pri majniški deklaraciji. Odločno je podprl zahtevo, da se je urednik „MIRA“-a Smodej kot zastopnik koroških Slovencev udeležil kongresa slovanskih narodov spomladi leta 1918 v Pragi.

Dne 26. oktobra 1918 so Slovenci v Borovljah ustanovili Narodni svet, ki je prevzel takoj oblast od avstrijskih uradov. Trunk je bil član Narodnega sveta, obenem pa je bil imenovan za „gerenta“ občine Borovlje. Ko so nemški volksverovci začetkom leta 1919 vdrli v Rož, je moral Trunk 7. januarja 1919 bežati iz Borovelj preko Ljubelja v Ljubljano. Volksverovci so popolnoma izropali njegovo stanovanje, demolirali njegovo opravo in v svojem besu niso prizanesli niti Trunkovim čebelam, ki so jih zmetali v sneg, da so poginile. Že v decembru 1918 je dobil od Narodnega sveta v Ljubljani poziv, naj odpotuje v London, da informira visoke katoliške kroge v Londonu, ki so imeli v politiki velik vpliv, o položaju na Koroškem. 9. januarja 1919 je prejel tretjič tak poziv in odpotoval 13. januarja preko Beograda v Dubrovnik, da bi se s francosko torpedovko „Algerien“ odpeljal preko Krfa, Marseille v London. Vzlic večtedenskemu čakanju pa mu francosko vojaško poveljstvo v Dubrovniku ni izdalo dovoljenja za potovanje na francoski torpedovki in tako se je moral Trunk v Februarju vrniti spet v Ljubljano. Sredi marca 1919 se je preselil na Bled. Tam je sredi maja 1919 prejel brzojaven poziv jugoslovanske vlade, da naj potuje kot izvedenec za Koroško na mirovno konferenco v Pariz. Tja je prispel 20. maja. Bil je priča podlega mešetarjenja velesil s Koroško. Ko je zve-

del, da bo na Koroškem odločal plebiscit, je začel na ves glas kleti mirovno konferenco: „Hudič naj vzame vso to bando!“

Dne 17. junija 1919 se je vrnil iz Pariza na Koroško in bil v maju 1920 od jugoslovanske vlade imenovan za člana plebiscitne komisije v Celovcu, kjer je ostal do 7. oktobra 1920, ko je bila zadnja seja Interaliirane plebiscitne komisije pred plebiscitom. Iz neposredne bližine je torej lahko spremljal delovanje, posebno italijanskih in angleških zastopnikov v plebiscitni komisiji, ki so se z vsemi dovoljenimi in nedovoljenimi sredstvi zalagali za zmago Avstrije in oškodovali Slovence. V svojih „Spominih“, ki jih je objavil v reviji „Ave Maria“ v Chicagi leta 1923, imenuje Trunk koroški plebiscit „komedijo“, „humbug“ in dokazuje, da so Avstrijci zmagali samo zaradi velikih goljufij in podkupovanj. Da omenim samo en primer: Celovška deželna vlada je podarila predsedniku italijanske sekcije Interaliirane plebiscitne komisije v Celovcu princu Liviu Borghese najlepšo vilo ob Vrhškem jezeru „Cap Wörth“ s trsnim vrtom.

Vsled izgubljenega plebiscita je bil Trunk tarča šovinistične nemške drhali v Borovljah in drugod. Zidovje župnišča so mu namazali z napisi „Marš čez Ljubelj“. Povsod so ga insultirali in celo dejansko napadali, tako da se je moral koncem oktobra 1920 umakniti iz Borovelj v svoj rojstni kraj Bače. O tedanjih razmerah na Slovenskem Koroškem piše Trunk: „Dnevi po 10. oktobru so bili dnevi obupnega joka in ihtenja, da je segalo do neba, dnevi tarnanja bridkosti in strahu, kakor ga zgodovina evropskih narodov od turških vpadov sem še ni zabeležila... Strašni so bili prizori dan na dan. Nemškutarija je besnela, divjala. Upal sem nekoliko na poštenost podanih varnostnih izjav, a vse je bilo sama hinavščina. Zmagovalci so delali, kar se jim je zljubilo. Na Zilji, kamor spadajo tudi Bače, je bil neki sem pritepen tirolski menih, satansko zloben človek, katoliški svečenik, a samo Nemeec, nič drugega. In na Zilji je en sam pravi Nemeec,

pa še ta je luteran! Vsak dan je prinesel kako — klofuto. Požiral sem in trpel. Držal sem se doma, niti najožjih sorodnikov v vasi nisem obiskal. „A čemu si tu?“ „Zakaj ne greš?“ „Kdaj boš šel?“ so kričali nemškutarji. „Es ist ein Unglück, daß Sie hier sind“ mi je zabrusil tirolski pritepenec v obraz. „Nesreča je, da si tukaj“ in skoroda prepovedal maševati“... Vršile so se pri Trunku skoro dnevno hišne preiskave in zasliševanja po orožnikih — sam okrajni glavar Fabrizzi iz Beljaka je prišel o njem poizvedovat v Bače. Heimatdienstovi „domovinski sveti“ v Ločah in Borovljah so pri avstrijskih oblasteh zahtevali takojšnjo odstranitev Trunka iz Koroške. Občina Bekštanj pa mu je dostavila odlok z dne 10. decembra 1920, podpisan od župana Johanna Wiellitscha, sledeče vsebine: „Na predlog ‚domovinskega sveta‘ v Ločah Vas odstranimo iz občine Bekštanj, ker imate politične shode po hišah. V treh dneh morate ta kraj zapustiti“.

Trunk je bil torej na svojem domu — pa vendar brez doma. Zapustiti je moral svoj rojstni kraj in se umakniti v Celovec. Toda še na vožnji po železnici so ga nemški šoviniisti psovali, opljuvali in pošteno obrali.

V Celovcu pa ga je čakala nova brca s strani najvišje cerkvene oblasti. Trunk namreč še ni prebolel zahrbtnega napada celovškega škofa dr. Adama Heifterja, ki je v zadnjem tednu pred plebiscitom izdal v slovenskem jeziku, katerega se sicer napram slovenskim vernikom nikoli ni posluževal, javen protest zoper poslanico generalnega vikariata za Slovensko Koroško v Dobrli vesi, v kateri je generalni vikar Jandl opozarjal Slovence, da so iz verskih, narodnih in gospodarskih razlogov dolžni pri plebiscitu glasovati za Jugoslavijo. Škof dr. Hefter je svoj javni protest, ki je vseboval tudi hujskaški stavek zoper pravoslavne Srbe, razširil v obliki letaka po zloglasnem Heimatdienstu po vsem glasovalnem ozemlju. S tem je Slovencem mnogo škodoval.

Na pritisk Heimatdiensta in deželne vlade je zelo postrežljivo celovško škofijstvo Trunka pozvalo, da se mora takoj

odpovedati župniji v Borovljah in vložiti prošnjo za upokojitev. On piše o tem: „In tako sem šel v penzijo. A tudi tisti je šel skozi duri, kateremu so dali s polenom...! Marsikdo ‚zboli‘ pri najboljšem zdravju in marsikdo ‚gre‘, četudi noče iti. Tako nisem postal Domherr, pač pa penzionist v 51. letu starosti in 26. maščinstva.

Kakor na faro na Peravi je škofijstvo imenovalo privandranega Nemca Josipa Boehma, doma iz Bavarske, na Trunkovo mesto v Borovljah, izvajajoč s tem plebiscitno parolo ‚Koroška — Korošcem‘. Ta duhovnik iz Bavarske je takoj odpravil slovenščino v cerkvi in se z vso silo vrgel na ponemčenje boroveljske fare ter uvedel za slovenske otroke nemški krščanski nauk v šoli. Spet se je razbohotila germanizacija posebno mladine v Borovljah, ki je cvetela že pred Trunkovim prihodom in ki jo ilustrira Trunkov zapis začetkom leta 1917: „Žalostno je bilo gledati, kako so tu v Borovljah s slovensko deco ravnali. Vsega nisem mogel požreti, kmalu smo si bili v laseh“.

Poizkusi novega političnega dela na Koroškem po plebiscitu

Avstrijski šovinisti okoli Heimatdiensta so si po plebiscitu mislili glede vsakega zavednega Slovenca: Mrtvega leva vsak lahko brne. Toda Trunk je po plebiscitu sklenil, da ostane pri svojih rojakih na Koroškem, dokler in kakor bo mogoče. Eden od prvih se je zganil na političnem polju — Koroški Slovenci vzlic izgubljenem plebiscitu niso hoteli iti med žive mrtvece. Tu je Trunk spet prišel v spor s škofijstvom, ki je nameravalo koroške Slovence vključiti v nemško-krščansko socialno stranko in jih s tem likvidirati. Trunk je dobro poznal krščanskosocialce na Koroškem, ki niso v sovražnostih zoper Slovence za časa plebiscita prav nič zaostajali za drugimi šovinističnimi strankami na Koroškem in nikoli niso bili napram koroškim Slovincem pravični. Zato je odločno nastopil proti tej nameri in prišel v oster oseben konflikt s škofom dr. Adamom Hefterjem. Toda zmagal je. Obveljalo je načelo: Slovenci se morajo

samostojno politično organizirati, sami sebe zastopati, sami zahtevati svoje pravice ter pričeti s političnim delom. Celovec naj tudi v bodoče ostane središče. Poživeti je treba vse slovenske prosvetne organizacije, zajeti je treba vse slovenske zadruge in ustanoviti gospodarsko centralo v Celovcu.

Za vse to je dal vzpodbudo in iniciativo Trunk. Preprečil pa je tudi izhajanje posebnega slovenskega lista, ki so ga nameravali nemški krščanski socialci izdajati za Slovence in ki bi se nedvomno ne bil v prav ničem razlikoval od zloglasne ‚Koroške Domovine‘, ki jo je izdajal Heimatdienst. 21. januarja 1921 je začel v Celovcu izdajati slovenski časopis ‚Glas pravice‘, ki je izhajal vsake 14 dni. V njem je objavljaj slovenske in nemške članke v obrambo najosnovnejših pravic koroških Slovencev. V listu je dajal smernice ter vzpodbude, žigosal barbarsko preganjanje koroških Slovencev po šovinistični Heimatdienstovi drhali in avstrijskih oblasteh. Med važnimi nalogami, ki jo je Trunk namenil listu, pa je bila: „Na dan mora vsaka krivica, ki se kjer koli godi našim ljudem na Koroškem.“ V časopisu je vzel v zaščito vse one, ki so trpeli zaradi slovenske narodnosti in glasovanja za Jugoslavijo, posebno pa one delavce, ki so bili od ravnateljstva jeklarn v Borovljah brez odpravnine odpuščeni in vrženi na cesto, čeravno so med njimi nekateri več kot 30 let bili od podjetja izkoriščani in vsled izčrpanosti napol ohromeli ali oslepeli. Vzel je v zaščito one dninarje in zakupnike, ki so jih avstrijski fevdalci in veleposestniki spodili iz služb ali iz v zakup vzetih posestev ter one železniške delavce, cestarje in poštarje, katere je avstrijska uprava brez pokojnine pognala iz služb zgolj radi etga, ker so glasovali za Jugoslavijo.

14-dnevnik ‚Glas pravice‘ je bil nemškimi šovinistom na Koroškem trn v peti. Vsled njihove intervencije so tiskarne zaporedoma odpovedovale tiskanje lista, ne samo v Celovcu, temveč celo na Dunaju, tako da se je moral list zateči v češko tiskarno Melantrich na Dunaju. List je izhajal do 10. julija 1921 ter s

številko 11 prenehal. Trunk sam je bil od nahujskane počestne druhali na celovških ulicah velikokrat insultiran in napaden ter celo telesno poškodovan. Ko so avstrijske oblasti ugodile njegovemu rekurzu zoper izgon iz njegove domače občine, se je vrnil spet v Baše. Toda tudi tam ni bil varen življenja.

Nemški šovinistični teror ni dopustil, da bi Trunk, ki je bil „Hauptmacher“ v očeh šovinstov, še nadalje deloval med slovenskim narodom na Koroškem. Moral je iti. In tako je izgubil poleg svoje eksistence svojo domovino — njemu tako dragi Korotan! Dne 20. julija 1921 se je z beljaškega kolodvora petič podal na pot v Ameriko, kamor je došel 20. avgusta 1921. Avstrijske železniške oblasti v Beljaku so mu še pri odhodu „naklonile“ razne čikane. Tako se je bil razbohotil ta tevtonski bes na Koroškem!

Stalna naselitev v Ameriki

Petič je prebrodil Trunk Atlantski ocean in bil najprej tri leta, t. j. od konca julija 1921 do 1. avgusta 1924 župnik na ruski župniji v Berwicku, North Dakota. S 1. avgustom 1924 pa mu je škof J. Henry Tihen poveril slovensko župnijo v Leadville, Colorado, kjer je slovenska rudarska naselbina.

Na fari sv. Jožefa v Leadville je župnikoval skozi 22 let. 29. julija 1945 je tam proslavil svojo zlato mašo. Bil je ob tej priliki zelo počaščen. Proslava je bila značilna tudi zaradi tega, ker je bila to prva proslava zlatomašništva v Leadville. Mesečna revija „Zarja“ v Chicagi, glasilo Slovenske ženske zveze v Ameriki, je v januarski številki 1946 objavila krajši članek o življenju Jurija M. Trunka. Mirno in vsak dan je preživel Trunk teh 22 let v Coloradskem pogorju med svojimi slovenskimi rudarji. Sam si je vodil gospodinjstvo, sam bil svoj cerkovnik. Interesantno je, da je leta 1909, ko je prvič potoval v Ameriko in obiskal Yukon-Pacific razstavo, ki je bila isto leto v Seattle, Washington, šel tudi skozi Leadville, njegovo bodočo župnijo in njegov bodoči dom. Tedaj pa ni sanjal, da ga bo

usoda pripeljala nazaj kot župnika te slovenske gorske župnije.

Skromnost in odmaknjenost od sveta, v kateri je živel Trunk v Coloradskem pogorju, pa nima nicesar skupnega z nje-

govim živahnim, aktivnim in izvanredno zanimivim življenjem zadnjih 29 let v Ameriki. Izgon iz ljubljene Koroške ga ni zlomil.

Pisal je v razne časnike članke in razprave. Zbral je nekaj spominov na prvo svetovno vojno in na plebiscit na Koroškem ter jih objavil v reviji „Ave Maria“, ki je izhajala kot 14-dnevnik v Chicagi in sicer v času od 15. junija do 15. oktobra 1923. Trunk je tudi izboren fotograf. V času od 21. februarja do 26. decembra 1923 je napravil 30 krasnih slik v naravi in jih objavil v „Glasilu K. S. P. Jednote“ pod naslovom: „V delavnico sem Tvojo zrl“.

Pri časopisu „Amerikanski Slovenec“ je bil od leta 1926 do 1. septembra 1946, ko je list prenehal izhajati, marljiv soтрудnik. Pošiljal mu je redno uvodne članke in pisal pod rubriko „Pisano polje“ politične glose o svetovnih dogajanjih ter dnevnih problemih, ki so vzbudile v slovenski ameriški javnosti veliko zanimanje.

Od novembra 1946 dalje pa do danes objavlja pod isto rubriko „Pisano polje“ svoje glose k dnevnim dogodkom v mesečniku „Fraternal Voice“, ki je glasilo zapadne Slovenske zveze v Denverju, Colorado.

Pri družinskem mesečniku „Novi Svet“, ki je začel izhajati leta 1937 v Chicagi, pa je bil Trunk marljiv sourednik; objavljal je uvodnike in pisal v koticu „Tihe ure“.

Sodeloval je pa še pri drugih slovenskih listih in revijah ameriških Slovencev, objavljal je članke v mesečniku „Zarja“, glasilu Slovenske ženske zveze v Ameriki, ki izhaja v Chicagi in v 14-dnevniku „Ave Maria“ istotam; poleg tega je član Krožka prijateljev Slovenske zveze v Chlevedlandu.

Toda tudi po tem, ko je Trunk šel v pokoj in se preselil v San Francisco, se mu življenjska žilavost ni izneverila. Od junija 1947 objavlja v dnevniku „Glas naroda“ — listu slovenskih delavcev v New Yorku, svoja opazovanja ter piše politične glose pod rubriko „Pisana trata“. Podpisuje jih s šifro „Zavrnikov“, t. j. domače ime Trunkove rojstne hiše v Bačah. „Pisana trata“ izhaja skoro v vsaki številki lista in obsega po več stolpcev; v isti objavlja Trunk politične glose k dnevnim dogodkom, ostro pa biča tudi novo nacistično gibanje v Avstriji in preganjanje koroških Slovencev. Glose „Pisana trata“ so med ameriški Slovenci zelo čitane in vzbujajo splošno pozornost. Trunkov jezik je sočen in ima močan koroški kolorit.

V San Franciscu je tudi končal svoj spis „Spomini“, ki vsebuje kratek živopis in vtise iz Trunkovega življenja. Ti spomini bodo važni za kronista, posebno za spoznavanje borbe koroških Slovencev za osnovne pravice in za pravilne poglede na koroški plebiscit. Knjiga bo izšla v založbi Mohorjeve družbe v Celju do konca tega leta.

Leta 1948. je Trunk napisal obširno razpravo „Amerika“, v kateri obravnava prvenstveno gospodarske probleme Amerike s posebnim ozirom na sedanji svetovni položaj. Delo v rokopisu obsega

103 tipkanih strani in ima sledeča poglavja: zgodovinski razvoj Amerike, Amerika kot nov svet, njeno stremenje po izpopolnitvi, verstvo, šola in izobrazba Amerikancev, socialno izražanje, amerikanizem, samouprava, politika, vlada, sodstvo, delo v Ameriki in gospodarstvo ter razna vprašanja.

Jurij M. Trunk — slikar

Trunk se je že v mladosti ukvarjal s slikarstvom. Bil pa je na tem polju samouk. Ko je prišel leta 1904 na Peravo, je pridobil slovenskega akademskega slikarja P. Markoviča iz Rožeka, da je po njegovih smernicah preslikal romarsko cerkev pri sv. Križu na Peravi in ustvaril tam trajne umetnine. Na nekaterih slikah je Markovič ovekovečil Trunka in nekatere člane Zavrnikov družine iz Bač.

Trunk je napravil tudi načrt za poslikanje župnišča na Peravi in je skupaj z Ivanom Graberjem ml.) pd. Kramarčem iz Štebna, poslikal hodnik v župnišču.

Ko se je moral Trunk po plebiscitu umakniti pred šovinistično druhaljo iz Borovelj v svoj rojstni kraj Bače, tudi tam ni našel miru. Eden od glavnih vodij zloglasnega Heimatdiensta in protislovenske propagande v Rožu, poročnik Karl Fritz, je pustil na Trunkovi rojstni hiši napisati parolo: „Die Hölle ist mit SHS Pfaffen gepflastert“ („Pekel je z SHS farji tlakovan“). Trunk ni pustil odstraniti tega napisa, temveč je pod njim naslikal pekel in hudiča, ki vleče duše v pekel. V tej dobi se je Trunk, dokler ni odpotoval v Ameriko, ukvarjal v Bačah s slikarstvom. Poslikal je vse hodnike v rojstni hiši v Bačah s koroškimi motivi.

Leta 1928. je poslikal cerkev in župnišče v Leadville. O teh slikah piše Trunk: „Habent sua fata“. Stene so bile gole, dolga pa preveč, nihče se ni dosti zmenil. Zato sem se sam lotil slikanja. Leta 1946. sem odšel iz Leadville. Moj naslednik Spehar je hotel, kakor je že navada med ljudmi, vse zabrisati, da bi prišel sam na luč. (Mors tua-vati mea, se temu pravi). Nekdo pa je le iztaknil, kakor je v časopisih tiskano, da je še nekaj zadaj, česar

ni dosti po vsej Ameriki! In tako je prišlo Trunkovo ime kar v tri časopise. To-rej še „malar“ sem postal in še malo „ofarten“. „Epizodal“

V poznejših letih je Trunk poslikal še stene Walkerjeve kavarne, prej Milk-Bar v Leadville. Slike so bile tako dobre, da so jih hodili od daleč ogledovat in občudovat. Še boljše pa so bile slike v župnišču, toda Trunkov naslednik Spehar jih je „zaštrihal“, kakor je to nameraval tudi s slikami v cerkvi. „V Ameriki imajo pač malo smisla za kaj boljšega“, piše Trunk v pismu od 15. oktobra 1950, — „bolj sta v časteh dolar in avto“.

Proti Speharjevemu „vandalizmu“ so se dvignili posebno slikarji iz New Yorka in časopisje, tako da so slike v cerkvi v Leadville do danes ohranjene. Rev. Clement A. Green je objavil na naslovni strani tednika „The Denver Catholic Register“ z dne 20. januarja 1948 članek o Trunkovem slikarstvu pod naslovom „Kritiki hvalijo duhovnikovo primitivno umetnost v cerkvi sv. Jožefa v Leadville“; časopis je prinesel poleg fotografije cerkve reprodukcijo Trunkove stenske slike „Kristus in mladenič“. Green piše med drugim:

„Prejšnje poletje so grozili Rev. Juriju Speharju z očitkom ‚vandalizma‘, če bi vztrajal pri svojem načrtu, da da preslikati notranjost svoje cerkve.

Umetniki so prišli iz različnih krajev študirat ‚primitivne‘ slike, ki krasijo stene cerkve. Tisto jutro, o katerem govorimo, je skupina slikarjev iz New Yorka ostala tako dolgo v cerkvi, da je Father Spehar sklenil pogledati, kaj je. Njihovo zgovorno navdušenje se je spremenilo v ogorčenje, ko je župnik Spehar rekel, da bi bil čas, če se cerkev na novo okraši na bolj primeren konvencionalen način.

„Vi ste vandal, če to napravite. Pristne primitivne slike te vrste so zelo redke“, je rekel eden od umetnikov.

Od tedaj ni več načrtov za novo okrasitev cerkve.

Slike, ki pokrivajo vsak razpoložljiv centimeter prostora v cerkvi, kor, vežo in zakristijo, so delo prejšnjega župnika Rev. Jurija Trunka. Slike na stenah so živahne.

Beseda ‚primitivna‘, uporabljena za Trunkovo umetnost, ne pomeni, da se Trunk prizadeva posnemati staro slikarstvo. Tehnično so primitivni slikarji oni brez znanstvenega, sistematičnega šolanja v umetnosti. Preprostost, nesofistična usmerjenost primitivnih slik povzroča danes precejšnjo pozornost v umetniških krogih.

Postaje Križevega pota v cerkvi sv. Jožefa so vzorci Trunkovega dela bolj sodobne oblike. Ali velike freske na stropu in zgornjih stenah so bile, ki najbolj zanimajo obiskujoče umetnike. Te slike niso običajne, na vsak način so izredne. Nekateri ugotavljajo, da potrebujejo precej časa, da se privadijo freskam.

Čeprav je način slikanja neobičajen, so osebe Trunkovih fresk take, kakoršne pričakujemo na takih slikah: ‚Kristus in mladenič‘, ‚Zadnja večerja‘, ‚Madona in otrok‘, itd. Dve sceni ‚Bega v Egipt‘, v svetlih rdečih in zelenih tonih, krasita sanktuarij. Heroične scene iz starega testameta so naslikane na koru. Kristus, ko dviga Jairovo hčer, je naslikan v eni izmed zakristij in duhovnik, gredoč na obisk k bolniku, kateremu nese zadnjo popotnico, v drugi.

Izmed tisoč turistov, ki potujejo vsako poletje skozi Leadville radi naravnih lepot, samo nekateri vedo za drugo vrsto lepot v cerkvi sv. Jožefa v južnozahodnem delu mesta“.

Za tem sta se v obrambo Trunkovih slik oglasila še dnevnik „The Herald Democrat“, ki izhaja v Leadvillu in za njim tednik „The Chronicle“, istotam. Slednji je v članku „Kritiki hvalijo Trunkovo ‚primitivno‘ umetnost v tukajšnji cerkvi sv. Jožefa“ istotako poročal o obisku skupine slikarjev iz New Yorka, ki so prejšnje poletje obiskali cerkev sv. Jožefa v Leadville in se zelo pohvalno izrazili o stenskih slikah, naslikanih pred leti na stenah in stropu cerkve od prejšnjega župnika Jurija Trunka, ki živi sedaj v San Franciscu v Californiji. Za Trunkovo umetnost da rabijo ti slikarji besedo ‚primitivna‘, samo da naznačijo, da je bil Trunk slikar, ki je pogrešal sistematične

vežbe v svoji umetnosti. V članku se omenjajo tudi Trunkove freske na stenah Walkarjeve kavarne.

Opis Trunkovega izredno zanimivega in razgibanega življenja, ki ga je peljalo preko vse Evrope in bližnjega vzhoda ter Amerike, pa ne bi bil popoln, ne da bi posebej poudaril, da je Trunk vse svoje življenje ostal zvest svoji koroški domovini in se s koroškimi Slovenci veselil in žaloval. Neizmerno pa ga je razburilo mešetarenje velesil s koroškimi Slovenci in Slovensko Koroško po drugi svetovni vojni. Posebno ogorčen pa je bil nad sra-

motnim sklepom štirih velesil dne 20. junija 1949 v Parizu. Trunk je stal tudi od vsega početka na strani revolucionarnega gibanja jugoslovanskih narodov v drugi svetovni vojni ter tolmačil veličino njihove osvobodilne borbe v ameriški javnosti.

Leta 1949. je pisal svojemu sošolcu in koroškemu prijatelju pismo polno šegavosti: „Star bom kmalu 80 let, pa se mi še nič ne mudi na drugi svet. Prepričan sem, da bom živel še 35 let. Tako sem si stavil svoj horoskop. Potem pa bom šele odšel v nebeška lovišča, da bom tam zasledoval nadaljne nemško-avstrijske nakane zoper koroške Slovence“.

Vladislav Fabjančič:

Preporodovci in slovenska emigracija v Šivici

Članek je napisal Vladislav Fabjančič leta 1939. za „Spominsko knjigo“, ki so jo nameravali izdati koroški borci. Izbruh druge svetovne vojne je preprečil izdajo knjige.

Članek pa je še vedno aktualen, kar nam dokazuje, kako so koroški šovinisti zgodovinarji na čelu z dr. Martinom Wutte-jem prikrojevali zgodovino za posebne vsenemške svrhe in postavljali neresnične trditve.

Radi boljšega razumevanja članka navajamo nekaj podatkov iz življenja Vladislava Fabjančiča, ki je 17. junija 1950. v Ljubljani umrl.

Rojen je bil 19. maja 1894 v Bučki na Dolenjskem, kjer je bil njegov oče nadučitelj. Že v dijaških letih je stal na čelu slovenskega revolucionarnega gibanja. V letih 1912/13 je bil urednik „Preporoda“, glasila jugoslovanske mladine v Sloveniji in je svojo revolucionarno zavest izpričal tudi z dejanjem. Ob zločinskem napadu Avstro-ogrske na Srbijo je namreč v začetku julija 1914 odšel v Srbijo in se kot dobrovoljec vključil

v srbsko armado. V bitki na Ceru je bil težko ranjen. Od aprila 1915 dalje je sodeloval pri propagandnem delu Jugoslovanskega odbora v Rimu in bil do konca prve svetovne vojne 1918 član srbskega dopisnega urada v Ženevi. Tu je izdal srbski prevod Cankarja „Za križem“ (Ženeva 1917); skupaj z dr. Ljubo Leontičem, bivšim urednikom „Jugoslavije“, ki je izhajala leta 1914 v Pragi, in Petrom Slepčevićem, Trumbičevem sekretarjem, pa je izdal spomladi 1915 brošuro „L'unité Yugoslav, manifeste de la Jenuesse Serbe, Groate e Slovene réunie“ (Dr. Urilorada Pavlova: „Jugoslovanski odbor“ 1925 Zagreb (XII. sek. v Ženevi, str. 94-99.) (Paris, Plon-Nourrit). Poleg te knjižice o enotnosti Jugoslovancev je izdal še spise „O Sloveniji in Slovencih“ na srbohrvatskem jeziku (Ženeva 1917), „Les deux Yugoslavies“, ki ga je leta 1918 izdalo „Slovensko društvo Janez Krek“, v Ženevi, nadalje „La littérature Slovene“. Ta spis o slovenski literaturi pa je zaradi konca prve svetovne vojne izšel samo

deloma. Poleg tega pa je sodeloval še pri raznih severno- in južnoameriških slovenskih in hrvatskih časopisih in pisal v „Baseler Nationalzeitung“, „Génévois“, „La Serbie“ in drugih listih.

Študiral je na filozofskih fakultetah v Beogradu, Ženevi, Friburgu in na Dunaju ter začetkom leta 1919 služboval kot suplent na realki v Ljubljani; potem pa je bil poslanec pisarne za zasedeno ozemlje pri jugoslovanski delegaciji v Parizu in Ženevi.

Že med svojim bojem proti Avstro-ogrski je Vladislav Fabjančič spoznal najtesnejšo zvezo med nacionalnim in socialnim osvobodilnim bojem in zato se je v nekdanji Jugoslaviji takoj pridružil delavskemu gibanju. Bil je nekaj časa glavni urednik „Rdečega prapora“ (od avgusta 1920—1921). Aprila 1920 je vstopil v „Soc. delavsko stranko Jugoslavije“, poznejšo komunistično stranko, in bil njen poslanec v Narodni skupščini v Beogradu. Po razveljavljenju komunističnih mandatov (1921) je odšel v inozemstvo in bival v Švici, Italiji, Nemčiji in Avstriji do marca 1922. Ko se je vrnil, je bil od oktobra 1922 do aprila 1924 urednik „Delavskih novic“, glasila „Soc. stranke delavnega ljudstva“.

Od 1. maja 1923 pa je bil arhivar pri Mestnem magistratu v Ljubljani in ostal je v tej službi do svoje smrti. Bil je plodovit pisec ljubljanske zgodovine, ki je z mnogih strani osvetil življenje in kulturo stare Ljubljane. Literarna zapuščina Vladislava Fabjančiča je obsežna.

—er.

Legija koroških borcev me je povabila, naj za njeno Spominsko knjigo napišem kak prispevek „glede na to, da Vas dr. Martin Wutte v svoji knjigi ‚Kärntens Freiheitskampf‘ [Dr. Martin Wutte, Kärntens Freiheitskampf, Ferd. Kleimayr, Celovec 1922] posebej navaja.“

Po tem vabilu sem prečital tista mesta v Wuttejevi knjigi, ki je dotlej še nisem imel v rokah. Na straneh 20—21 piše Wutte: „V letu 1914 je bilo tudi dijaštvo v Ljubljani potegneno v vrtinec nacionalne strasti. Slovenski srednješolec Vladko Fabjančič, ki se je prej eno leto mudil v Beogradu, je, podprt s srbskimi dinarji, poklical v življenje med

ljubljsko srednješolsko mladino tajno zvezo z velikosrbskimi cilji. Društvo so razkrili, Fabjančič je pobegnil v Srbijo in se je pozneje pojavil v Švici“.

Na strani 26. pa piše: „Drugo središče južnoslovanske agitacije je bila Ženeva. Tu je nastalo po Krekovi smrti (1917) južnoslovansko združenje „Janez Krek“ in je izdajal dr. Lazar Markovič tednik „La Serbie“, v katerem je Fabjančič, povzročitelj dijaške zarote iz l. 1914., objavljajal strastne članke o „popolnoma s krvjo omadeževani“ Koroški (1917), „pozorišču mnogoštevilnih umorov“, „stari jugoslovanski deželi“, kjer da so Nemci s slovensko krvjo pordečili potoke, kamor da so privedli učitelje iz nemških dežel, celo iz Prusije, da bi ponemčili deželo, kjer da so pred izbruhom svetovne vojne in po njem pometali v ječe sto in sto slovenskih učiteljev in uradnikov, duhovnikov in kmetov in zasegli slovensko nacionalno imovino (!“

Glede prve točke mi je reči naslednje: Ko je dr. Martin Wutte l. 1922. izdal pri Ferd. Kleinmayr v Celovcu svojo knjigo „Kärntens Freiheitskampf“, je le površno poznal zgodovino revolucionarnega gibanja med slovensko mladino pred svetovno vojno. Bržkone je imel pri rokah predvsem obtožnico proti „Preporodovcem“, ki jo je sestavilo ljubljansko državno pravdnštvo (in policija) v jeseni l. 1914. Vendar tudi te obtožnice ni dobro prečital, sicer bi vedel, da se je revolucionarno gibanje med slovensko mladino začelo že l. 1911. Tajna organizacija „kladivarjev“ in „kovačev“ — za katero policija ni zvedela — je bila ustanovljena že l. 1912., še preden se je vnela balkanska vojna. Slednja je gibanje le pospešila in posplošila. Kar se tiče insinuiacije o srbskih dinarjih, ni moglo državno pravdnštvo podati nobenih dokazov razen pričevanja M. Č., čigar izmišljene gorostasnosti so še danes zame uganka. Dejstvo je, da država Srbija ni dala nobene pare za „preporodovsko“ gibanje. Društvo „Narodna odbrana“ pa je dalo za naše časopisje parkrat prispevek, za katerega smo bili hvaležni, ki pa je bil v primeru z lastnimi žrtvami slovenskih organiziranih članov tako nepomemben, da mirno lahko trdimo, da se je preporodovsko gibanje vzdrževalo iz lastnih slovenskih

sredstev. Še več: sredi l. 1913. je bilo našima odposlancema rajnikima prof. Jožetu Bercetu in Francetu Fabjančiču v Beogradu s poluradne strani sporočeno, da bo imela povečana Srbija za desetletja dovolj opravka sama s seboj in se zatorej s Slovenci ne bo mogla ukvarjati. Niti moralne podpore, za katero nam je šlo, nismo dobili. Navzlic temu smo vztrajali iz lastnih moči in je naše gibanje celo narastlo in zavzelo skoro vso slovensko inteligenčno mladino.

Če dr. Wutte imenuje naš pokret „velikorsbski“, je to zgodovinska neresnica, ker nam je šlo za osvoboditev Slovencev izpod habsburškega jarma in za ustanovitev svobodne, neodvisne Jugoslavije (in ne Velike Srbije), ki naj bi bila skupni državni okvir vseh Slovencev, Hrvatov, Srbov in Bolgarov. Za to misel smo „Preporodovci“ delali, se borili kot vojni dobrovoljci proti Avstroogrski, trpeli po ječah, za to misel so padali in umirali naši tovariši.

K drugemu pasusu, s kerim je počastil dr. Wutte, naj omenim: V Ženevo sem prišel potem, ko sem bil težko ranjen kot dobrovoljec v bitki na Ceru (tu je padel Preporodovec Avgust Jenko), preležal veliko mesecev po bolnicah v Valjevu, Skoplju in Nišu in bil nato kot za bojevanje nesposoben prideljen najprej na delo Jugoslovanskemu odboru v Rimu, potem pa našemu Novinarskemu biroju v Ženevi. Tam sem pisal in urejeval oni del tiskanega biljtena, ki je razpravljal o slovenskih zadevah. Biljen je izhajal pod vodstvom univerzitetnega profesorja dr. Bože Markoviča v srbohrvaščini, francoščini in angleščini od konca leta 1915. do zaključka vojne ter je bil nesporno najboljši vir informacij o jugoslovanskih in posebej še o slovenskih vprašanjih, iz katerega je črpalo ne samo zavezniško časopisje in najodličnejši inozemski publicisti, marveč se je njega pogosto inspirirala poleg Jugoslovanskega odbora tudi srbska vlada in celo vlade velikih zaveznikov. Za to imamo vrsto primerov, ko smo z veliko spretnostjo in uspehom tolmačili ugodno za jugoslovansko stvar mnoge dogodke in izjave v domovini, ki so jih naši sovražniki sicer izrabljali v prid Habsburga.

Glavni sotrudniki biljtena so bili: od Srbov Milan Grol (poznejši minister), pisatelj Velj-

ko Petrovič, novinar in poznejši senator Jovo Banjanin, poznejši poslanec in novinar dr. Ljuba Popovič itd., od Hrvatov poznejši poslanik v Chile Franc Cvijetiča in poznejši senator pok. dr. Ivan Gmajner iz Zagreba, od Slovencev pa so po nekaj časa sodelovali tudi ing. Dragotin Gustinčič, geom. Ernest Krulej in Janko Schweiger.

Dalje je izdal univerzitetni profesor in poznejši minister dr. Lazar Markovič v Ženevi poluradno glasilo srbske vlade „La Serbie“ v francosščini. Ta list je prav rad objavljajl moje članke o položaju Slovencev in tako občutno doprinesel k naši inozemski propagandi. Dokaz temu je tudi dr. Wuttejevo razburjenje, ki bi se še stopnjevalo, če bi bral razne moje dopise v švicarskih in francoskih ter hrvaških in slovenskih listih v severni in južni Ameriki.

Poleg vsega smo ustanovili ženevski Slovenci spomladi l. 1918. „Slovensko društvo Janez Krek za pospeševanje jugoslovanske akcije“. Predsednik je bil Ernest Krulej, blagajnik pok. Anton Lušin, tajnik pa jaz. Vsi trije smo bili prej vojni dobrovoljci. Naloga društva, ki se je nameravalo razširiti po vsem zavezniškem in nevtralnem inozemstvu, kjer je bilo kaj Slovencev, zlasti pa v Ameriki, je označena že v naslovu samem. Društvo je izdalo v več tisoč izvodih svoj nastopni proglas in ga razposlalo po vseh kontinentih. Nato je objavilo v francoščini mojo brošuro „Les deux Yougoslavies“ proti tiralizmu pod Habsburžani, iz katere nesvobodne državne tvorbe bi bili izključeni Slovenci in v kateri sem se zavzemal za vključitev Slovenije v svobodno Jugoslavijo. Med drugim sem opozarjal tudi na prominentni skupni interes Jugoslovanov in Italijanov, da si vzajemno čuvajo narodno in državno neodvisnost pred germansko najezdo na Jadran. Knjižica je vzbudila precejšnjo pozornost. Močno jo je poleg drugih pohvalil pok. profesor Jovan Cvijič, italijanski politik grof della Torre itd. Ostro pa je udarila po brošuri in njenem piscu graška „Tagespost“ v uvodnem članku zlasti zaradi mojega opozarjanja na važnost koroških Slovencev in na splošne nacionalne zahteve na naši severni meji. Ta napad je menda tudi dr. Wutteja opozoril name.

Ženevski Slovenci smo v drugi polovici

svetovne vojne nadalje izdajali še E. Krulejevo „Privredo u Slovenačkoj“ in mojo „O Sloveniji in Slovencima“, ki je šla v več tisoč izvodih (v cirilici) med srbske vojake na solunsko fronto, ter moj srbski prevod Cankarjevega „Za križem“. Že leta 1915 pa sem sodeloval pri objavi brošure „Le manifeste de la jeunesse serbe-croate-slovene“, ki je izšla v Parizu. Od Srbov je pri tej publikaciji, ki ji je napisal uvod pok. profesor in prvi predsednik češko-slovaške republike Tomáš Masaryk, a jo je pohvalil kot dotlej najboljši prikaz jugoslovanskega vprašanja romun-

ski učenjak in večkratni ministrski predsednik Jorga, sodeloval najodličneje poznejši vseučiliški profesor v Skoplju dr Petar Slijepčeveč, od Hrvatov pa di Ljubo Leontič.

Tako je poleg naših vojnih dobrovoljcev, poleg slovenskih članov Jugoslovanskega odbora v Londonu in naše ameriške emigracije tudi naša maloštevilna kolonija v Ženevi doprinesla svoj delež k borbi za neodvisno Jugoslavijo in pomagala razjasniti pred svetovno javnostjo problem slovenskih narodnih meja.

Jaka Špicar:

DOMA

Koroški spomini

„Še ga bo“, je dejal oče, ko je stopil, ves snežen v sobo, „z Drave sem se slišijo zvonovi, kakor naši. še ga bo dal jug, še!“ Slekel je star, oguljen kožuh in zlezal na dilco pri gorki peči. Zunaj je cotalo, da si komaj videl skozi kosmiče.

Pri peči v kotu je stala mati sredi treh sosedovih otrok, ki jih je že prejšnji dan skopala v gorki vodi in jih očedila uši, ki so jih reveži bili kar živi. Že dalje čisi je iskala med ponošeno obleko, kje bi bilo kaj clega in še trpežnega, da bi dala napraviti iz ostankov kaj novega za te ubožce. Stari šivilji je dala mleka, kruha, kaše, in drugega, kar je premogla hiša, da je sešila skromne obleke. Danes pa je sveti večer in dolžni smo povrniti revežem za to, ker je moral Odrešenik prezebat i že komaj je prišel na svet. Voliček in osliček sta mu dihala gorko sapo, ker Marija ni vzela s seboj na dolgo pot zadosti pleníc. In tudi njo samo je zeblo, da se je zasmehnila Jožefu, ki je rajši sam prezebal in jo ogrnil s svojim rašovnatim plaščem. Pa tudi lakoto sta trpela betlehemska popotnika. Med potjo sta pojedla vse suhe smokve, kar sta jih imela s seboj, objestni gostilničarji pa jima niso hoteli nič-

sar dati. Hudo je bilo! Mraz in lakota sta kruta tovariša bednih. Zato pa je treba, da lačne nasitimo in nage oblečemo. Kar ste storili komu mojih najmanjših, to ste meni storili, je dejal Gospod. Na mizi je že stala slamnica z jabolki in orehi, pa tudi trije hlebčki belega klonka so bili zraven.

Bili so to sosedovi otroci. Njihova mati je zgenila komaj takrat, ko jo je vsekala bolha na stegnu, da je bilo treba popraskati, oče, drvar, po večini odsoten, pa je pil za žive in mrtve in zmerjal in klel, kadar je prišel pijan domov. Otroci niso imeli drugega od mladosti, kakor ono svobodo, ki je najkvarnejša za mladino, nihče se ni brigal za nje, divjali so sem ter tje in le malokdaj jedli doma. Večinoma so bili gostje pri nas. Sedaj so imeli čedno obleko, mati jim je dala še priboljšek za božični večer, jih pokropila z blagoslovljeno vođo, odprla jim vrata v vežo in dejala: „No, v božjem imenu, sedaj pa idite domov“.

„Da se ti le ljubi, ukvarjati se s temi vampi“, je zagodel oče na dilci, kakor je bila njegova navada. Saj sam ni mislil tako, ali nekaj je pač moral ziniti. To je vedela tudi mati in je dejala potihem: „Vse k božji ča-

sti, tudi jaz ne vem, kje bo še naš hodil po svetu in prav mu bo prišlo, če mu bo kdo pomagal, kadar bo v potrebah! Vse k božji časti! Saj bomo samo to nesli seboj, kar bomo sedaj dali, drugo bomo vse pustili tu.“ „To imaš prav“ je dejal oče, ki je bil kljub zunanji robotosti v srcu pobožen in dober mož. V tem pa se e čulo potrkavanje čevljev ob hišni zid in mati je pogledala skozi okno v vežo: „Oh, mama, pa v takem!“ Odprla je vrata in hitela naproti svoji materi, stari Gregorčinji iz Nove vasi. „Bog vas primi, ali ste dro upali, ko je taka ura!“ Pod noge do kolen snežena, zgornje krilo zavihano čez glavo, je žena pregazila strmo pot v dolino. „Pa še dežnika nimate“, pravi mati. „Že sama komaj hodim, naj pa nosim še umrelo, saj nisem s cukra“, odvrne sključena, vedra ženica. Saj je mogoče zadnji krat, nič ne vemo, za katerim vogalom čaka smrt“. Obe sta stopili v sobo, starka je stopila k očetu in šaljivo pozdravila „Za prenočišče prosim“. „No, no, že prav“ se nasmehne oče, „Bog vas primi!“

Vrstili so se navadni, domači pogovori, zunaj je padal sneg in polagoma se je jelo mračiti. Stara mati se je dobro ogrela pri peči, mati ji je prinesla mehke copate, oče pa kozarček žganja, na katerem so plavali trije lističi žefrana, ki je zlatil pijačo, kakor da je to nalašč za velik praznik. Saj je bilo treba pogostiti staro mater. Po zimi je le malokdaj prišla v cerkev, ker je pot preveč ledena in za Meševčevim mlinom visi drevje v zarezo, da bi komaj zajec prišel spodaj skoz. Na sveti večer pa ni manjkala nikoli nica. „Saj je mogoče zadnjikrat, nič ne ve in vsakokrat je pravila, da je prej ko ne zadnjikrat, ker čaka smrt za vsakim grmom.“

Vsa hiša je dihala praznično razpoloženje. Vse je bilo osnaženo, vse pospravljeno in urejeno. Kolovrati so šli čez praznike na vrh, pletenje in šivanje na polico pod stropom. Petrolejka je bila sveže osnažena in napolnjena, cilinder na njej pa čist, kakor župnikova očala v sobo je stopil oče z velikim, črnim loncem, iz katerega se je kadilo in blagodejen vonj je napolnil vse splotje: „Svet, svet, sam gospod Sabot...“ je molil natiho, sam sem stopal za njim in kropil: „Čast in hvala bodi Očetu in Sinu in sv. Duhu“ sem mu odgovarjal in vsi navzo-

či za menoj. Za večerjo so bili vedno sveži ajdovi žganci (hejdava mešta) in kava. To je bil uvod v praznično jedačo, kajti tudi za telo je treba skrbeti, če ne duša nima obstanka. To je vedela tudi moja mati. Za praznike mora biti že kaj boljšega na mizi.

Po večerji sem se zmuznil k učiteljevim. Tam so imeli veliko božično drevo, ki ga doma ni bilo. Pa posta tam tudi niso poznali ta dan. Doma pa, Bog var, da bi le poduhal ob tako velikem postu kaj mesenega. Bil je takrat pri nas žolski vodja Jože Vončina, rojen Slovenec s Kranjskega, ki je s kmeti sicer rad govoril slovensko in nas v prvem razredu tudi slovensko poučeval, a po mišljenju je bil nemčur. Pokojna njegova žena je bila Nemka iz Kočevja in vsa družina je bila nemška. Toda bil je dober mož in njegov najmlajši sin Feliks moj najboljši tovariš. Tako je bilo na sveti večer kar prijetno pri učiteljevih. Pa tudi vino so imeli in še nekaj, česar nisem poznal in kar je moralo biti zelo imenitno, ker so tako važnost polagali nanj in zmiraj o njem govorili. Punč so rekli tisti pijači. Bila je v nekako čudni skledi in s črpalko so jo nam natakali v kozarec. Nikoli nisem hotel vprašati, zakaj tako, ker sem mislil, da me bodo imeli za neumnega, če bom kaj takega vprašal, kar bi že moral vedeti.

Med tem je mineval večer in iz zvonika se je oglasil prvi poziv k metni kakor pravijo polnočnici pri nas. Rekel sem, „Hvala za vse“, voščil vesele praznike in lahko noč ter odšel čez zasneženi vrtiček domov. Doma so že odmolili rožni venec in oče je vlekel dreto na dilci, kakor bi bil imel v akord. Mati mi je poepetala na uho, da se je kregal, ko me ni bilo pri molitvi. Uboga mati, koliko jih je morala preslišati od očeta radi mene. Ali jaz sem se na prvih božičnih počitnicah imel za nekoliko bolj svobodnega in me ni posebno dirnila oetova graja, posebno še, ker je prišla do mene že iz druge roke, ki jo je gotovo že malo ublažila.

Po hribu od Vernberka doli so se svetlikale luči in v enomer je kdo otrkaval čevlje pred hišnimi vrati. Stara navada je bila, da so hodili pred polnočnico k nam, da ni bilo treba čakati v mrzli cerkvi. Mati je nosila žganje in klonk in tako se je soba do maše napolnila. To očeta prav nič ni mo-

tilo in jo je kar naprej žagal na dilci. Prišel je Pavelčev Hanzelj z Žlebne, star bogat samec, s svojo sestro Mojco, nikoli ni manjkalo pobožne stare, sključene device s Cetinja, o kateri so pripovedovali, da je šla gorka v nebesa, ko je umrla. Ta je tudi vedno na klopi pri peči spala ta dan, ker ne bi mogla prilesti v hrib in priti spet nazaj k zgodnji maše ob šestih. Zdaj je tam spal deklin nezakonski sinček in čakal, kdaj ga bo zbudila pobožna mati in ga vsega zaspagnega peljala s seboj k polnočnici.

Zazvonilo je z vsemi in vsi so se dvignili, kakor na ukaz. Mati in stara mati sta že prej odšli, ker hočeta še pred mašo malo požebtrati. Sestra je zbudila očeta, dekla je tresla fanta in ga budila, kakor je vedela in znala in ga jokajočega tolažila s tem, kako je bila huda zima tudi takrat, ko se je rodil Jezus, ki pa prav nič ni jokal radi tega. Vsi so odšli, tudi jaz, le oče je ostal za varuha doma. Varha pa je bilo treba ta večer pri hiši. Sicer ni več počasti in prikazni, kakor so hodile včasih stražit ljudi, ni več par, ki bi hodile same po cesti in tudi ne škopnjakov, ki so v podobi ognjenih snopov frčali po zraku in sedali na strehe nevernikov. To vse so neki papež zavezali. Ali še so verne duše, ki se oglašajo ta večer, pa tudi slabih ljudi ne manjka, ki kradejo po samotnih hišah, kadar gre družina v cerkev. Zato je treba, da ostane kdo doma za varha in to najpogumnejši pri hiši. Zaklenil je za nami vrata in se spravil nazaj na dilco spat. Luč je gorela, ker to noč ne sme ugasniti v spomin na to, da sveta družina ni imela luči v hlevu in je nebeška luč razsvetlila vso betlehemsko poljano.

Predno sem odšel v cerkev, me je zvalil sladek vonj v kamrico, kjer sta spala oče in mati. Ko odprem vrata, čujem, kako vabljivo cvrči v pečici... Za nos in za ušesa je bilo to tako mikavno, kakor čista duša za peklenškega zapeljivca. Aha, pečenka! Ko se vrnem iz cerkve, bo minul post, potem jo pa bomo. In še bolj zadovoljen sem odšel k polnočnici.

Nekdaj sem ministriral še tam in o božiču se mi je zdelo, da smo pri polnočnici vsi nekaj več kakor drugače. Vse je bilo slovesnejše, ob nobenem prazniku tako, kakor pri polnočnici. Gospod Anton, moj ne-

pozabni učenik in narodni borec, ni nikdar s tako vnemo zapel „Gloria in excelsis“, kakor ta večer, stari Motelj je vse drugače ogrnil gospoda in vse pobožnejše vihtel kadilnico in bradatega Florjančevega Joka, ki ni poznal nobenih not, stare orglje niso nikdar tako ubogale, kakor takrat, kadar je brhka župnikova nečakinja Olga prvič po adventu zapela „Angeljsko petje se čuje v višavi, glorijska, slava Bogu se glasi, mir se oznanja ljudem po nižavi, mili zveličar nocej se rodi“.

Ta večer nisem več bil ministrant, ker sem bil že od doma. A tudi ta večer je seglo v mojo dušo svečano razpoloženje. Prvič sem začutil, da sem doma. Poslali so me v mesto v šolo med tuje ljudi, sovražne našemu narodu in pohlepne naše zemlje. Ti ljudje naj napravijo iz mene nekaj boljšega, kakor bi mogli napraviti iz mene doma, ti nam sovražni ljudje... O, kako dobro mi je bilo ta večer pri polnočnici. Župnik pred oltarjem, borec za naše pravice, ki nam jih jemljejo s silo, ob enem apostol miru in bratstva, kristjan po besedi in dejanju, na koru naša pesem in v cerkvi naše dobro, teptano in upajoče ljudstvo. Zakaj sem moral oditi, zakaj? Zbudilo se je v meni domotožje, ki je mogoče glavni vzrok, da pozneje nisem mogel ustreči najsrčnejši materini želji, da nisem to, kar je hotela ona.

Minulo je štiri in petdeset let. Gospod Anton sniva pri Sv. Križu v Ljubljani, Motelj v Podravljah in tudi Jok že nekaj časa sedi za nebeškimi orglami. Mojega očeta so že prekopali in je legla v njegov grob sestra Mica. Čudno, mati je v grobu, kjer je prej počivala nadučiteljeva žena, Nemka s Kočevja. Onstran ni razlik v narodnosti in premoženju! To gre samo do groba.

Na mojem domu gospodari tujec, nemški luteran, ki se je priselil bogve odkod. Ta dom, ki je bil pribežališče vsem, ki jim je mogla dobra materina roka kaj pomoliti, ki je bil steber slovenske zavednosti in hiša cerkvenega reda, je danes vzlic obljudenosti mrzel in prazen, tuj in oduren. Tako hodi-mo mimo njega, kakor da nisem bil tu rojen, kakor da nisem preživel tu one prve mladosti, ki jo razumem in jo znam ceniti šele sedaj.

Štiri in petdeset let! In danes bo stopil v

isti cerkvi pred isti oltar prijatelj, gospod Tomaž, zapel bo Gloria in excelsis in na koru bodo odgovarjali glasovi slovenskih fantov in mož. Ko pa se bo narod vračal domov, bomo med mladino čuli le nemško govorico. Stari stebri počasi padajo, v grob legajo slovenske matere in ob Dravi stoji majka Slavija in trepeče za svojo deco in rodno zemljo. Blizu je čas, ko bo prekoračila Dravo in stopila na vrh Karavank.

Bratje, ali moremo praznovati božič, ne da bi mislili na našo kri! Čujte v sveti noči miru in odrešenja gosposvetski zvon, čujte ga!

In ko se bo izpraznila skočidolska cerkev in bo na vasi ugasnila zadnja luč, takrat bo za naše oči nevidno in za naša ušesa neslišno oživel v njej in okrog nje. Pred oltarjem bo stal gospod Anton, na koru bo zabučalo, zlata jabolka na jelkah se bodo zasvetila v bajni svetlobi, stari Motelj bo prinesel kadilnico in skozi množico pojde dih: „Mir ljudem na zemlji! Mi ga že imamo!“ In tudi moja mati, ki počiva tik vhoda, bo šepetala v svoji klopi pod banderom na des-

ni strani: „Daj mir onemu, ki sem ga najbolj ljubila, jaz ga imam!“

OPOMBE:

Dilca je polica pri peči nad klopjo v višini peči. — Klonk je poseben, bel kruh, ki ga pečejo za božič.

P. d. pri Koblarju v Skočidolu se imenuje Spicarjeva rojstna hiša.

Revni otroci so bili od sosedu, kajžarja, p. d. pri Pongarcu.

Stara mati Gregorčinja je bila iz Vove vasi.

Jože Vončina, nadučitelj v Skočidolu, doma menda iz Zagorja.

Pavelčev Hanzl in njegova sestra Mica sta bila iz Žlebenj, p. d. pri Pavelču.

Motl, mežnar, p. d. pri Mötlnu v Podravljah.

Ferjancev Jok, organist v Skočidolu. Anton je pok. župnik Gabron v Skočidolu, Olga njegova nečakinja.

Tomaž je sedanji „Ulbingov župnik“.

Dr. Ožbolt Ilaunig:

Železnica pod Reberco 1899

Kaj pa že zopet o tej Reberci, menda nikdar ne bo konca in kraja teh stvari, ki se tam godijo. Kaj bodo še vse ugnali v tisti luknji, na to sem res radoveden. Zdaj hočejo celo „eisenbon“ imeti. To bo prava stvar, menda so res našli zaklad, da bodo vozili cekine v daljni svet, ali pa so toliko volkov pobili, da bodo izvažali kože.

No, dragi bralec, tukaj se ni treba čuditi in šaliti, kar je, pa je, „eisenbon“ bo šel in mora iti.

„Eisenbon, eisenbon“, to je zdaj glasilo, ki se razlega tu okoli od ust do ust. Vendar smo ga dobili enkrat, tako dolgo smo čakali nanj, da je še marsikateri šel prej v krtovo deželo ali pa da je že postal ves siv, tako gre govorica povsod, bodisi v krčmi ali doma ali pa pred cerkvijo, ko grejo ljudje od

božje službe, da še v sanjah jim je piskal „lukamatija“ po glavi.

Res, nekaj posebnega bo ta železnica za ta kraj, kar si ne more vsak kar tako napraviti. To bode pa tudi življenje na tej železnici, da se Bog usmili, je, mislim reči, da ga ne bo na nobeni železnici takšnega kakor ravno tukaj.

Gotovo si je že marsikdo ubijal glavo, kako bo kaj tedaj, ko bode žvižgal lukamatija iz Sinčevesi mimo Reberce v Železno Kaplo. Poglejmo tedaj malo naprej v prihodnost, kaj se bo moglo vse pripetiti.

Slišal sem, da bodo imeli vsi kmetje v okolici, koder bo šla železnica, na tisti dan, ko se bo prvokrat pripeljal lukamatija, zapovedan praznik, da nobeden ne bo smel delati. Tako vsaj so rekli Urbanov oče, ki so

samega veselja, da so vsaj dočakali železnico, obljubili še povrh vsakemu poslu novo obleko in tudi vina mora biti tedaj, da se bode kar raz mizo cedilo.

Dro marsikateremu se bo kaj čudno zdelo, kaj da vendar žene vlak, ko ni nobenega konja, ki bi vse te vozove vlekel. In če mu bode tudi kdo razložil, da to žene slap, ne bode verjel.

„Beži, ne pravi mi takšnih neumnosti, slap bode to gonil, zlodej, kaj drugega že ne, ali ne vidiš, kako se kadi iz tistega pisakra tam spredaj, tam pač vse toste kuha, ki so se mu vsedli na voz. Jaz mu že ne grem na limanice, sem do sedaj hodil peš v Kaplo, pa še bom, zlodej me pa ne bode pekel“, in prekrizal se bode pred njim, da bi ga morebiti mimogrede ne pograbil.

„Saj res očka, bog nas reši te pošasti“, pritrčila mu bode stara ženka, „kam se je še privlekla, zlodeju se mora pač slabo goditi, da si ne upa več kaj dobiti kakor že tukaj:

„Jaz pa mislim“, oglasil se bode tretji, „da ni nič drugega v tem vozu kakor sami coperniki in copernice, ki se tu pripravljajo, da bodo zleteli v oblake in delali točo. Bog nas varuj, zdaj bode pa vsako leto vse droh, no, to imamo od tega, še vsi bomo lakote poginili.

Tako bode tarnjal marsikdo in se z grozo obrnil preč, ko mu bode prižvižgal vlak nasproti.

„Kako žvižga samega veselja“, si bode mislil, „ko se jih je zopet nabral v Železni Kapli, da jih bode pekel. Uboge sirote, čemu pa ste tako abotni, da se mu vsedete v tiste hišice, zdaj vas bodo pa mrevarili, da bo joj.

Pod Reberco, kjer bode ravno šla železnica, se pase živina. Tako se bode mogoče tudi pripetilo, da se ustavi kak junec na železno progo in bode radovedno gledal, ko se mu bode približevala črna pošast. In vstopil se bo koraški misleč si, tebi pa se še ne umaknem. Kaj tedaj začeti? Junec se ne gane z mesta, vlak prihaja vedno bližje. Jeden mora jenjati, ker drugače je nesreča in vedoma tudi ne bodo hoteli ljudje povoziti živine, zato jim ne bode ostalo drugega kakor ustaviti vlak misleč si: Pametnejši jenja ne-

umnemu, dokler ne bodo pregnali junca, da se bodo zopetmogli voziti naprej.

Posebno veseli bodo nove železnice reberški otroci, ki morajo hoditi celo uro daleč v Kaplo v šolo. Kakor je že povsod navada, da se obešajo otroci zadaj na voz, da ima voznik z njimi včasih največje težave, tako bodo poskušali poredni reberški šolarji tudi pri železnici. A stakniti jo morajo tako, kakor v nekem drugem kraju, kjer jih je vljudni sprevodnik povabil, da naj se vsedejo. Otrokom je to ugajalo. Toda zato so jo pošteno skupili. Ker je obče znano, da take železnice vozijo s polževo naglico, so vsi otroci prepozno prihajali v šolo, kar se je učitelju čudno zdelo, ker so prej prihajali vedno redno. Ubijal si je glavo, kaj mora biti temu vzrok, a nazadnje je vendar zvedel, da se otroci vozijo po železnici. Zaprl jih je prav pošteno, da bi si zapomnili, kdaj so se vozili po železnici. Ko so šli drugi dan v šolo, jih je sprevodnik spet povabil, da naj se vsedejo na vlak. A tedaj bi jih naj slišal. Kakor iz enega grla so vsi zavpili: Tega pa že ne več, mi moramo hiteti, da šolo ne zamudimo, drugače nas učitelj zopet zapre kakor včeraj. In leteli so dalje in pustili vlak daleč za seboj.

Od Sinče vesi sem pa do Reberce more sonce po letu prav gorko pripekati. Nič ni torej bolj umljivo kakor to, da bode mučila strašna žeja vse ljudi, ki bodo imeli na vlaku opraviti. Od nekdanj pa je že tako, da stojijo ob cestah gostilne, da ni treba kreniti utrujenemu popotniku daleč v stran, če si hoče odmočiti zasušeno grlo. Tako stoji tudi pod Reberco že od davnih časov Kreuzbirtova gostilna, mimo katere bode prav blizu peljala železnica.

Skušnjava je velika in tako se bo tudi moglo pripetiti, da bodo ustavili sredi vožnje vlak, ter malo pogledati h Kreuzbirtu, kjer Bog roko ven moli, da si ga privoščijo par vrčkov. Popotniki pa bodo ostali v kupeju ali pa tudi sledili vzgledu drugih. In tedaj se bo bržkone tudi zgodilo kakor nekje, kjer je strojevodjo mučila vedno strašna žeja. Ko je bila nekoč posebno velika vročina, so se ustavili vsi kakor navadno pred gostilno ter malo pokukali noter. Že so se vsi pokrepčali in spravljali strojevodjo, da bi jo

odrinili. A ta ni imel posebnega veselja za to, ampak ukazal je:

„Natakarica, še en liter, danes še obsedimo malo tukaj, saj brez mene se tako ne morete peljati dalje“.

In hočeš, nočeš, so morali posedeti tudi še drugi, dokler se ni strojevodja pošteno pokrepčal. Drugokrat so se zopet ustavili pred gostilno. Ta dan je bil posebno imeniten. Bil je namreč sprevodnikov god. Že med vožnjo, par litrov za god. In res, sprečati v gostilni, kjer so se navadno ustavili med vožnjo, par litrov za god. In res, sprevodnik je bil dobre volje, ker je dobil tudi od popotnikov veliko napitnine, in je obljubil, da bo nekaj plačal. Umevno je, da so se ob tej priložnosti malo dalje pomudili, ker je šlo zastoj. Pridno so pili, posebno strojevodja je veliko vlival vase, kakor bi moral pogasiti velik požar. Nazadnje se vendarle vzdignejo in v celi tolpi so drveli vsi proti vlaku, da bi se peljali dalje. A ko pridejo tja, vidijo, da strojevodje ni tukaj.

„Kje pa je strojevodja“, so povpraševali nekateri sem ter tja, „brez njega se ne moremo peljati dalje.“

„Bo že prišel, morebiti ima še kaj opraviti“, so tolažili se drugi.

Nazadnje je vendar začelo vse skrbeti, kam je začel; leteli so v gostilno nazaj in glej, tu je bil tudi strojevodja. A kje? Pod mizo je ležal kakor je bil dolg in širok ter glasno smrčal. V veselju prej niso zapazili, ko so napivali sprevodniku, da je smuknil strojevodja vsled teže litrov, ki jih je že danes povžil, pod mizo ter tam zaspal. Zdrabili so ga ter vlekli na vlak. Le počasi so ga mogli spraviti toliko k pameti, da je mogel zopet voziti dalje.

Na sv. Šimona dan je semenj v Kapli. Vsako leto žene Vresnikov Lekšej svojo ljubo kozico na sejem, da bi jo prodal ali za boljše zamenjal. Tedaj se more tudi njemu pripetiti, kakor onemu, ki je tudi gnal kozo na semenj v bližni trg. Prišel je ravno mimo postaje, ko se pripelje vlak, ki je vozil navadno jako počasno.

„Glej“, si misli, „tu se lahko vsedem gor, pa mi vsaj hoditi ne bo treba. Toda kam s kozico? A že vem, zdaj jo bom privezal, da bo za vozom capljala, jaz pa se vsedem na voz“.

Rekši priveže kozico zadaj, sam pa se je vsedel na vlak. A kakor bi se le še sedaj spomnil strojevodja, da je v trgu semenj, da bode danes marsikaj pogledati, začel je nenkrat prav hitro voziti. A ravno to je bilo za našo kozico usodepolno. Spočetka je še

za vozom, a pozneje je upečala, padal je na tla, a vrv jo je vlekla za seboj. Nekoliko časa je molila še jezik, a potem se je zadavila. Ko v trgu obstojijo, izstopi možiček, da bi odvezal svojo kozico, toda v njegov največji strah je bila koza mrtva in vsa razmesarjena.

„Oh, ti moja kozica, jadikoval je, „kaj sem vendar naredil, o ti buča neumna, zdaj pa imam, ne bo denarja, ne mleka, ti preklicani „eisenbon“, da bi te primaruha, si mojo kozico vzel, kdo mi bode pa mleko dajal, morda ti, počast črna, oh jojmene, moja uboga kozica, kaj bom brez tebe“.

Tako je vzdihoval in tarnal, ljudje pa, ki so se tam okoli zbrali, so se smejali. Spravil je svojo kozo, kolikor je je še ostalo, v žakelj ter šel ves potrto domu. Hoteli so ga menda že kaznovati, ker je tako trpinčil živino, a prizanesli so mu glede na to, da si ni mogel misliti, da bode vozil vlak danes tako hitro.

Pa je že pri vsaki reži smola. In tako mora biti tudi pri tej železnici. Zgodilo se je namreč enkrat, da se je vsedel na neki postaji neki krojač v kupej, menda mu je bilo Peter ime. Zadostoval je ravno zahtevani teži vseh krojačev, ki znaša menda pet in štirideset kil, pa, kakor so mi pravili pozneje, jih je imel še nekaj manj. Toliko težki krojaček vsedel se je tedaj na vlak hoteč si kupiti v bližnjem trgu nekoliko suknja. Usoda je hotela, da se ni vsedel naš Peterček ravno na sredo voza, ampak malo na strani, vsled krojačeve osebe bolj težak, se je prevrgel kar na enkrat sredi vožnje in potegnil še druge vozove seboj. Seve, misliti si morete, kakšen strah je prevzel vse, koliko truda je bilo prej, da so vozove spravili kvišku. K sreči se nič ni pripetilo, krojaček je zlezal pri oknu ven ter jo hitro popihal kakor zajc, ker vedel je dobro, da bi ga kaznovali, ko je vendar zapisano v vsakem vozu, da se sme sedeti samo na sredi, ker se lahko drugače voz prevrne.

Vse drugačna bo tudi prihodnjost za ka-

pelske beračice. Prej so morale hoditi peš na polje beračit. Sedaj bode drugače. Vsedle se bodo na železnico in hajdi ven na polje. In ko bodo zopet dovolj nabrale, se bodo postavile s svojimi koži po postajah kakor zajci v zeleniku ter zlezle v vlak in kmalu bodo doma. To bode življenje!

Tudi se ni treba nobenemu bati, da bi zgubil vozeč se po tej železnici svoj klobuk, četudi mu ga veter z glave popihne. Lahko more storiti tako kakor oni, ki mu je tudi veter vzel klobuk. Stopil je namreč čisto počasno iz voza ter šel iskat klobuk. Ko ga je našel, stopal je počasno za vlakom in ga došel, predno se je ta pripeljal do postaje.

Hudomušni so pa tudi ljudje, to je že stara stvar na svetu.

Tako je nekdo trdil, da se bo nova železnica jako hitro vozila. V dokaz navedel je sledeče: Ako se bo kdo vračujoč se s sem-

nja v Velikovcu obrnil in se vsedel v Sinčivasi na vlak, ki se pelje proti Kapli, tako mu bo izstopivšemu v Kapli že zopet brada zrasla.

Nekdo drugi je celo trdil, da ako bodo v Sinčivasi naložili teleta za semenj v Železni Kapli, bodo, ko se pripeljejo do zadnje postaje, že celi junci stopali iz vagonov.

Take in še druge reči se bodo godile na novi železnici. Ni pa treba misliti, da bi hotel s tem pokazati svojo nevoljo nad tem, da se bo zidala. Hotel sem samo povedati, kako se včasih more zgoditi navadno pri takih stvareh kakor bo ta železnica. Imela bo tudi svojo korist, posebno bo dobra za Reberčane, posebno v tem oziru, da bodo mogli, ako jih zopet strašijo volkovi, poslati po celo kompanijo vojakov v Celovec, da ne bode treba prestat ubogim Reberčanom zopet toliko strahu, kakor nekdam.

Kulturna kronika

O važnejših kulturnih dogodkih prvega polletja, ki so zajeli zlasti slovensko zamejstvo, smo že poročali v 6. in 7. številki našega mesečnika. Ti kulturni dogodki, ki dokazujejo tudi stalno prizadevanje SPZ za navezovanje stikov z našimi slovenskimi brati na Primorskem, v Trstu in LR Sloveniji, niso ostali le začetki. Iz njih se je razvilo široko medsebojno sodelovanje slovenskega zamejstva, ki je poglobilo svojo pomembno misijo v nadaljnjih akcijah. Te akcije pa so jasno izpričale, da smo Slovenci — kjer koli smo že razdeljeni na razne države in oblasti — ena sama nerazdružljiva družina, ki nosi za ves svet vidno enak kulturni pečat.

Tudi v drugem polletju so številni kulturni dogodki, katerih pomen ne zaostaja za kulturnimi doživljaji v prvem. Še globlje so posegli v našo vsakdanjost in potrjevali slovensko samobitnost naše dežele, hkrati pa tudi gradili most do naroda-soseda, s katerim delimo usodo v isti državi.

Le kratko bomo našteali večje in važnejše prireditve:

Dne 30. julija t. l. je bila v Št. Ilju na

Dravi večja pevska prireditev, povezana s tekmovanjem za prehodni pokal SPZ, pri kateri so sodelovali pevski zbori vseh SPD med Dravo in Vrbskim jezerom.

Od 2. do 15. septembra so prvič v zgodovini razstavljali v Celovcu slovenski slikarji iz Trsta. Razstave, ki je bila v umetniški galeriji (Künstlerhaus-u), so se udeležili znani tržaški slikarji: Lojze Spacal, Rudolf Saksida, Bogdan Grom, Avrelj Lukežič, Robert Hlavaty in Jože Cesar.

Dne 24. septembra je bil veličastni Koroški festival v Guštanju, na katerem je sodeloval moški pevski zbor iz Pliberka in okolice ter Ljudski tabor v Gorici, katerega sta se udeležila mešani pevski zbor SPD „Bilka“ iz Bilčovsa in štehvarska skupina SPD „Dobrač“ z Brnce.

Obširna razprava, ki jo je izdala SPZ o pomenu 10. oktobra v X. številki našega mesečnika, je izšla tudi v nemškem prevodu v posebni brošuri in izzvala splošno pozornost. Naročile so jo med drugim tudi avstrijske in inozemske univerze ter druge znanstvene ustanove.

Na dveh velikih prireditvah „Slovenske pesmi in narodnih plesov“ v Šmihelu nad Pliberkom in v Št. Jakobu v Rožu (14. in 15. oktobra) so sodelovale domače kulturne skupine z akademsko folklorno skupino ljubljanske univerze, ki je obiskala koroške Slovence.

Od 28. do 30. oktobra je imel akademski pevski zbor iz Ljubljane pod vodstvom koroškega rojaka komponista Radovana Gobca svojo turnejo po Koroški in je nastopil na Bistrici na Zilji, v konservatoriju v Celovcu, v Pliberku in v Št. Janžu v Rožu.

Dne 3. decembra pa so bile Prešernove proslave v Glinjah, povezana s tekmovanjem za prehodni pokal SPZ, v Št. Jakobu v Rožu in na Dunaju, kjer so odkrili spominsko ploščo v čast Prešernu na oficialnem slavlju na Schlesingerjevem trgu ob prisotnosti pooblaščenega ministra FLRJ na Dunaju Viktorja Repiča, župana dunajskega mesta dr. Körnerja in odličnih predstavnikov dunajske univerze in kulturnega življenja.

Ti kulturni dogodki, pa niso ostali brez vpliva na naše domače kulturno-prosvetno delovanje. Dali so pobudo našim SPD, ki s svojim delom niso prenehala niti v času največjega kmetijskega dela v poletju in jeseni. Kdor pozna silne napore, ki jih mora premagovati naš kmečki človek v tem času, bo znal tem bolj ceniti uspehe neutrudnega prizadevanja naših požrtvovalnih prosvetašev. V poletnem času so pripravili in uprizorili igre v Hodišah („Z lastovkami“), v Dobrli

vesi („Domen“ in otroško pravljico igrano „Pavelčkova piščalka“), na Radišah („Zadnji vitez Reberčan“), v Šmihelu („Sin“), v Selah („Lovski tat“) itd. Poleg tega so bili številni občni zbori in sestanki naših SPD, ki so prikazali zanimanje in skrb naših prosvetašev za kulturno rast v naših slovenskih vaseh.

Komaj pa je minil čas nakopičenega dela na polju, že so se zbrali funkcionarji naših SPD, da se posvetujejo o tem, kako bodo dali poleta naši ljudski prosveti v prihodnjih zimskih mesecih. Svojo veliko zaskrbljenost za kulturni razmah so pokazali tako na posvetovanju v Celovcu, katerega so se udeležila vsa društva gurskega okraja od Radiš do Št. Ilja, kakor v Ločah, kjer so se zbrali zastopniki SPD od Rožeka do Brnce, v Borovljah in v Dobrli vesi, na katerem so bila zastopana podjunska SPD.

Prvi uspehi teh posvetovanj so se že prikazali v mnogih krajih, kjer so priredila SPD „miklavževanja“, pri katerih so pridno sodelovali tudi naši najmlajši.

Brez dvoma bo tudi v bodočem času viden trud naših prosvetnih delavcev, ki so si na teh sestankih zadali za svoja SPD izvedljive naloge. Dokler bo v naših ljudeh toliko zanimanja za prosvetno življenje naših vasi, dokler bo vladal v naših društvih tak duh nesebične požrtvovalnosti, naša ljudska prosveta ne bo zastala v svojem stremljenju za napredkom. Z vztrajnim in nenehnim delom bo doživela procvit, ki ga ji želimo tudi v bodočnosti.

Koledar Družbe svetega Mohorja v Celovcu

Družba svetega Mohorja v Celovcu, ki je pretrgala vse vezi z MD v Celju, je izdala koledar za leto 1951, ki ga posveča stoletnici obstoja te pomembne slovenske kulturne organizacije.

Ko je škof Slomšek pred sto leti ustanavljal Družbo svetega Mohorja, se mu gotovo ni sanjalo, da bo njegova ustanova, ki je postala v poznejših letih simbol nerazdružljive kulturne enotnosti slovenskega naroda, ravno v Celovcu začela hoditi svojo lastno ločeno

pot. Kljub temu da je MD v Celju vedno vršila svojo kulturno-posredovalno vlogo in povezovala zlasti vse zamejske Slovence z narodno matico, se je v Celovcu porodila posebna koroška centrala, ki ni samo pretrgala vezi z Mohorjevo družbo v Celju, temveč začela zavzemati tudi do celote našega slovenskega naroda tuje in povsem nerazumljivo stališče. Ves čas svojega obstoja si je prizadevala Mohorjeva družba, da povezuje razkosane dele slovenske zemlje z

matičnim narodom in tako ohrani slovensko samobitnost teh delov, ki so bile izpostavljene najhujšemu raznarodovanju. Zlasti žalostno in nerazumljivo pa je dejstvo, da je novo ustanovljena centrala v Celovcu začela hoditi nepričakovano in nerazumljivo pot v času, ko je pretila slovenskemu življu na Koroškem največja nevarnost. Odklonitev kulturnega sožitja z matičnim naromo danes pomeni podporo in pospeševanje germanizacije, ki od nekdanj najbolj učinkuje tam, kjer ni življenja iz narodnega debla.

Vsekakor bi pričakovali, da bi v današnjem času, ko so celo avstrijski šovinisti primorani, da gledajo bolj prijazno na FLR Jugoslavijo, zavzemali tudi ljudje, ki so funkcionarji slovenske organizacije — ako naj tako predstavlja Mohorjeva družba v Celovcu — do svojega matičnega naroda in države sprejemljivo stališče in opuščali v svojem tisku nespodobne opazke in dovtipe, ki s svojo tendenco gotovo ne povezujejo koroške Slovence v kulturno enotnost z matičnim narodom, temveč s svojimi žaljivimi opazkami samo sekundirajo strupenim izpadom naših najhujših nasprotnikov, ki si ne žele prijaznih odnosov ne do koroških Slovencev ne do sosedne države Jugoslavije.

Mnogo bolj razveseljivo bi lahko učinkoval koledar Mohorjeve družbe iz Celovca, če bi manjkali ti za koroške Slovence nespodobni izpadi v nekaterih člankih, ki bi jih boljše nadomestili z dejansko resnico. Ni potrebno, da se priobčujejo v slovenskem koledarju klevete, ki so v svoji neresnici zelo podobni izpadom avstrijskih reakcionarnih listov in globoko žalijo čustva našega naroda, kakor je to primer v članku „Letovanje tržaških otrok v Kanalski dolini“. Nič manj demagoško in zlovoljno izmaličen ni članek „Kmet posestnik ali kmet državni dninar“. Vsaka misel v njem je naperjena

proti državni ureditvi in socializmu nove Jugoslavije.

Tudi ni potrebno, da se skuša zabijati klin v potrebno enotno fronto našega ljudstva, ki mu grozi enotna fronta germanizatorjev z brutalnim raznarodovanjem, kakor je to očitno v članku „Iz kulturne zakladnice“. Le dosledna zavest, da je danes potrebna bolj kot kdaj poprej strnjena vsega našega ljudstva, zlasti na kulturnem področju, bi morala voditi slehernega koroškega Slovence, ki si iskreno prizadeva dati svoj prispevek za skupni blagor našega slovenskega naroda na Koroškem.

Razprava o „šolskih prilikah na Koroškem“ predstavlja stvarno razmišljanje o naših šolskih razmerah, vendar pogrešamo ob mnogem naštevanju različnih pozitivnih pridobitev z novim šolskim zakonom dejansko stanje na naših šolah, ki precej drugače gledajo, kakor suhoparni zakon na papirju.

Iz versko-kulturnega življenja je priobčeno več člankov, ki obravnavajo tako usodo slovenske knjige (ne brez pikrih opazk in izpadov proti „brezbožnemu komunističnemu divjaštvu“ nove Jugoslavije), kakor zelo kratko obvestilo ob 400 letnici slovenske knjige in nekaj spominskih člankov o obletnicah slovenskih mož kot A. M. Slomška, Ivana Tavčarja, J. Aleksandrova in drugih. Nadalje prinaša nekatere članke iz gospodarstva in verskega življenja, ki se jih pobliže ne dotikamo. Presoja o tehtnosti prvih prepuščamo gospodarskim strokovnjakom, o drugih pa naj pišejo teologi. „Smešnicam“ in „Navodilom za vsak dan“ pa naj da svoje priznanje ljudstvo samo, ki mu prisojamo za to dovolj zdravega humorja.

Če bi izdajatelji koledarja opustili vsiljive tendence in ostali stvarni, bi že zaradi dobrih domačih pokrajinskih slik, s katerimi je koledar bogato opremljen, brez dvoma več koristili narodni skupnosti.

Izdajatelj, lastnik in založnik: Slovenska prosvetna zveza v Celovcu — Ureja: Uredniški odbor — Odgovorni urednik: Dr. Franci Zwitter Celovec, Gasometergasse 10 — Rokopisi naj se pošiljajo na naslov: Slovenska prosvetna zveza, Celovec, Gasometergasse 10 — Uprava: Celovec, Gasometergasse 10 — Čekovni račun št. 94.973 — Tiska: Kärntner Druck- und Verlagsgesellschaft m. b. H., Klagenfurt, Viktringer Ring 30.

VSEBINA

Sto let avstrijske „zakonitosti“ proti nam	
Dr. Josip Šašelj	277
Najstarejša oblika umeščanja koroških vojvod	
Anton Kovačič	280
Življenjska pot koroškega ljudskega duhovnika Jurija M. Trunka	
Dr. Julij Felaher	294
Preporodovci in slovenska emigracija v Švici	
Vladislav Fabjančič	305
D o m a — koroški spomini	
Jaka Špicar	308
Železnica pod Reberco 1899	
Dr. Ožbolt Ilaunig	311
Kulturna kronika	314
Koledar Družbe svetega Mohorja v Celovcu	315